

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 1544/1-ХІ/2 14.11.2013. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој VIII редовној седници, 14.11.2013. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: СТРАТЕГИЈЕ ПСИХОЛОШКЕ ОДБРАНЕ ОД СТРАХА ОД СМРТИ, докторанда Марије Бранковић.

За ментора је одређена доц. др Ирис Жежељ.

Доставити: 1х Универзитету у Београду 1х Стручном сараднику за докторске дисертације 1х Шефу Одсека за правне послове 1х Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Милош Арсенијевић
---	---

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр. 6/2414</u>	
(број захтева)	
<u>19.11.2013.</u>	
(датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Стратегије психолошке одбране од страха од смрти

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ психологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Марија (Милан) Бранковић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски у Београду

Година 2009. дипломирања:

Назив мастер рада: _____

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањен: _____

Година одбране мастер рада: _

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је

на седници 14.11.2013. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Милош Арсенијевић</u>

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Марију Бранковић

Име и презиме ментора: Ирис Жежељ

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

- Pavlović, M., & **Žeželj, I.** (2013). Brief Implicit Association test: Validity and utility in prediction of voting behavior. *Psihologija*, 46, 261-278.
- Bizer, G. Y., **Žeželj, I.L.**, & Luguri, J. B. (2013). The valence-framing effect: When are negatively framed attitudes stronger? *British Journal of Social Psychology*, 52, 191-201.
- Žeželj, I.**, Milošević, J., Stojanović, Ž., & Ognjanov, G. (2012). Motivational and informational bases of attitudes towards functional food. *Appetite*, 59, 960-967.
- Milošević, J., **Žeželj, I.**, Gorton, M., & Barjolle, D. (2012). Understanding the motives for food choice in Western Balkan countries. *Appetite*, 58, 205-214.
- Ćirović, I., Jošić, S., & **Žeželj, I.** (2011). Primjena i validacija testa implicitnih asocijacija u mjerenju implicitnih predrasuda kod dece [The application and validation of Child IAT in measuring implicit prejudice]. *Suvremena psihologija*, 2, 171-182.
- Jovanović, K., & **Žeželj, I.** (2011). The effects of framing and ego involvement on performance on the Wason selection task. *Psihologija*, 44, 261-276.
- Branković, M., & **Žeželj, I.** (2010). The effects of matching a persuasive message to a recipient's self-concept on attitude change. *Psihologija*, 43, 233-253.
- Žeželj, I.**, Lazarević, Lj., & Pavlović, M. (2010). Test Implicitnih Asocijacija (IAT): teorijske i metodološke osnove [The Implicit Association Test: theoretical and methodological background]. *Psihologijske teme* 19, 45-70.
- Žeželj, I.**, Pajić, S., Omanović, N., Ninković, J., & Grčić, J. (2009). The impact of ego-involvement in the creation of false childhood memories. *Psihologija*, 42, 289-305.
- Žeželj, I.**, Pavlović, M., Vladisavljević, M., & Radivojević, B. (2009). Construction and behavioral validation of superstition scale. *Psihologija*, 42, 141-158.
- Žeželj, I.**, Škorić, M., Bogdanović, S., Hristić, D., & Stokić, D. (2007). Valence framing of political preferences and resistance to persuasion. *Psihologija*, 40, 365-383.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, ANCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Милош Арсенијевић

Univerzitet u Beogradu

**Filozofski fakultet
Odeljenje za psihologiju**

STRATEGIJE PSIHOLOŠKE ODBRANE OD STRAHA OD SMRTI

Obrazloženje predloga teme doktorske disertacije

Kandidatkinja:
Mentorka:
Marija Branković
Iris Žeželj

dr

Beograd, jun 2013.

(1) Predmet istraživanja

Strah od smrti kao bazični socijalni motiv

Ideja o konačnosti individualnog postojanja može se smatrati jednom od fundamentalnih činjenica koje oblikuju psihološki svet pojedinca. Praktično od početaka pismenosti i prvih književnih dela, kao što je Ep o Gilgamešu, možemo pratiti tradiciju promišljanja teme smrti i konačnosti, kao i ljudske želje za dosezanjem besmrtnosti. Bazične ljudske teskobe, suočavanje sa svešću o propadljivošću i nedostatkom smisla posebno su promišljeni kao ključne odrednice čovekove psihološke situacije u okvirima egzistencijalističke filozofije, i književnosti (npr. Kjerkegor, 1849/1974, 1843/2002; Niče, 1908/1988; Sartr, 1943/1983, 1938/2009; Tilih, 1952/1988). Egzistencijalistički pokret i njegov način sagledavanja ljudske situacije je bio značajna inspiracija psiholozima, prvenstveno u oblasti psihoterapije i savetovanja (npr. Frankl, 1977/2007; Frankl 1967/2009; Rank, 1959/2007; Yalom, 1980). Ipak, istraživanje egzistencijalističkih tema¹ psihološkim eksperimentima činilo se kao spoj nespojivog, zbog toga što je u okviru dominantnih istraživačkih paradigmi, najpre bihejviorističke, a zatim kognitivnističke, bilo teško zamisliti dovoljno preciznu metodologiju za ispitivanje „krupnih“ životnih pitanja. Međutim, u poslednjih par decenija bliske teme su postepeno uvedene u fokus eksperimentalne socijalne psihologije kroz rad niza istraživača, koji su pokušali da spoje strogu eksperimentalnu metodologiju i krupna pitanja ljudske egzistencije (Greenberg, Koole, & Pyszczynski, 2004). U okvirima ovog pristupa

¹ U psihološkoj literaturi na engleskom jeziku učestala je upotreba termina koji naglašavaju direktnu vezu sa egzistencijalizmom, npr. *existential concerns*, *anxiety*, *dilemma* itd. Istraživačka paradigma na koju se ovaj rad oslanja takođe u svom nazivu sadrži direktnu referencu na egzistencijalizam. Opredelili smo se da prevedemo engleski termin *terror* kao *strah od smrti*, budući da mu se u teoriji koja predstavlja osnovu rada daje veoma specifično značenje. U radu koristimo jedan broj termina kao što je egzistencijalna anksioznost ili briga, pridajući im širi smisao anksioznosti bazično proisteklih iz osnovnih datosti ljudske situacije. Ipak, napominjemo da ne postoji direktno preslikavanje u njihovom značenju u odnosu na filozofski i književni egzistencijalizam. Takođe, prilikom operacionalizacija se terminima pridaje veoma suženo i specifično značenje, čime se oni dodatno udaljavaju od prethodne upotrebe. U disertaciji ćemo se detaljnije osvrnuti na filozofske izvore inspiracije i razmotriti da li nalazi psiholoških eksperimenata mogu da se povežu sa pitanjima postavljenim u filozofskoj tradiciji egzistencijalizma.

problematizuje se lični odnos prema svesti o konačnosti, kao i ne uvek potpuno očigledni načini na koje ova svest može oblikovati doživljavanje i ponašanje pojedinca. Jedno od sržnih pitanja je kako svest o smrtnosti i sa njom povezane brige i strahovanja mogu uticati na pojedinčevu sliku o sebi i da li bi mogle biti jedan od izvora ljudske težnje da očuvaju i osnaže pozitivno viđenje sebe.

Ključni teorijski model koji govori o ulozi svesti o smrtnosti i straha od smrti u različitim domenima ljudskog socijalnog ponašanja je teorija upravljanja strahom (*Terror management theory*²; Pyszczynski, Greenberg, & Solomon, 1997; Rosenblatt, Greenberg, Solomon, Pyszczynski, & Lyon, 1989; Solomon, Greenberg, & Pyszczynski, 2004). Autori teorije su bili inspirisani idejama kulturnog antropologa Ernesta Bekera (Becker, 1973), i pokušali su da ih prevedu u formu pogodnu za empirijska istraživanja. Prema pretpostavkama ove teorije, ljudski motivi čine hijerhijski ustrojen sistem, u kome se viši nivoi izvode iz bazičnog motiva za samoočuvanjem (Pyszczynski et al., 1997). Međutim, visoko razvijene kognitivne sposobnosti i samosvest dovode ljude do svesti o neizbežnosti sopstvene smrti. Konflikt motiva za samoočuvanjem i svesti o sopstvenoj konačnosti čini ljude podložnim veoma intenzivnom strahu (eng. *terror*). Ovaj ključni pojam teorije se definiše na sledeći način: „...emocionalna manifestacija instinkta za samoočuvanjem kod životinje dovoljno inteligentne da zna da će jednog dana umreti.“ (Greenberg, Simon, Pyszczynski, Solomon, & Chatel, 1992a; str. 212; videti takođe i Solomon et al., 2004). Ovakav strah bi, u svojoj punoj snazi, mogao imati potpuno parališujuće efekte na ljude. Zato postaje neophodno da se od njega zaštiti, a ljudi to čine na različite načine, praktične i simboličke.

Autori iz okvira TMT pretpostavljaju da se sistem odbrane od straha od smrti funkcioniše kao **dualni sistem**, sa dve specifične linije odbrane koje se angažuju u definisanom vremenskom poretku (Arndt, Cook, & Routledge, 2004; Pyszczynski, Greenberg, & Solomon, 1999) (pogledati grafički prikaz u Prilogu 1). Ljudi su u stanju da većinu vremena ne provode razmišljajući o sopstvenoj konačnosti, ali ove misli se mogu raznovrsnim okidačima lako prizvati u svest. Kada se u svesti jave misli o smrti, osoba angažuje prvu liniju odbrana, tzv. **proksimalne** ili **direktne strategije** – ovo su pseudo-racionalne strategije koje imaju za cilj da kod osobe umanje percepciju

² U daljem tekstu: TMT.

neposredne lične ugroženosti. Zamislimo osobu koja prisustvuje sahrani ili upravo gleda film u kome neko umire. Osoba će postati svesna smrti i misli o smrti će joj biti u fokusu pažnje. Ona se može braniti na nekoliko načina: izmeštanjem iz situacije koja podseća na smrt, potiskivanjem ovih misli ili raznovrsnim oblicima kognitivnih pristrasnosti, na primer misleći o tome da je još uvek mlada i da zdravo živi, te da može ostaviti brige o smrti za neodređeni trenutak u dalekoj budućnosti. Kada su misli o smrti na ovaj način potisnute iz svesne pažnje, one i dalje opstaju na dubljim nivoima kognitivnog sistema i tada na scenu stupa druga linija odbrana - **distalne, simboličke odbrane**. Prema teoriji upravljanja strahom, ljudi se dugoročno suočavaju sa svešću o smrti tako što investiraju svoje napore u dostizanje vrednosti koje su cenjene u datoj kulturi i koje sobom povlače izvesne garancije besmrtnosti – u bukvalnom ili simboličkom smislu. Prevazilaženje konačnosti u krajnje doslovnom smislu je od centralnog značaja u različitim sistemima religijskih učenja, kroz obećanje o zagrobnom životu ili životu posle ovog. Takođe, postoje mnogi načini simboličkog prevazilaženja konačnosti - rađanje dece ili ostvarivanje rezultata koji su cenjeni u kulturi, kao što su izuzetna sportska postignuća, umetnička dela ili naučna dostignuća. Osobe koje uspeju da ostvare ovakve uspehe bivaju upamćene u okviru kulture i takva simbolička besmrtnost ima, pretpostavlja se, značajan potencijal za ublažavanje straha od smrti.

Simboličke odbrane predstavljaju srž pretpostavki TMT i u aktuelnoj studiji ispitivaćemo ovaj nivo odbrane od misli o smrti. Specifična pretpostavka TMT je da su tzv. proksimalne odbrane ograničenog dometa – ukratko, iako se možemo utešiti uverenjem da smrt nije nešto o čemu upravo sada moramo brinuti, racionalizacije ne mogu ništa protiv činjenice da je smrt ultimativno neizbežna i konačna. Zato su ljudima potrebne simboličke odbrane, koje deluju kada su misli o smrti van svesne pažnje, ali ipak dostupne u nesvesnim ili rubno svesnim domenima. U skladu sa savremenim saznanjima o implicitnim kognitivnim procesima (uporediti sa Greenwald & Banaji, 1995; Wegner, 1994; Wegner & Smart, 1997), sadržaji koji nisu u svesnoj pažnji mogu takođe uticati na ljudsko mišljenje i ponašanje. Misli o smrti koje su potisnute iz svesti mogu i dalje biti na implicitnom nivou aktivne u kognitivnom sistemu (Wegner & Smart, 1997), a odbranu od njih upravo predstavljaju simboličke strategije. Simboličke odbrane su, prema opisanom modelu, uvek aktivne, ali se pojačavaju sa povećanjem dostupnosti

misli o smrti, do granice njihovog pojavljivanja u svesti, na primer kada se osobi prikažu suptilni podsetnici na smrt ili kada se na neki način naruši delovanje uobičajenih sistema odbrane. Angažovanje simboličkih strategija obavlja zaštitnu funkciju tako što smanjuje dostupnost misli o smrti (Arndt et al., 1997).

Pretpostavlja se da je simbolički sistem zaštite organizovan kao dvokomponentni sistem kulturnog porekla. Prvu komponentnu sistema čini određena predstava o svetu, koja se konstruiše u okviru društvene i kulturne zajednice, a koja se sastoji od niza predstava i uverenja o prirodi stvarnosti, uključujući i izvesno obećanje prevazilaženja lične smrtnosti. Ovakav skup predstava omogućuje osećaj stabilnosti i sigurnosti, pruža set pojmova za razumevanje stvarnosti i snalaženje u njoj, kao i set standarda koji regulišu ponašanje pojedinca. Standardi predstavljaju osnovu iz koje se izvodi druga komponentna zaštitnog sistema, a to je samopoštovanje. Ukoliko ljudi uspevaju da zadovolje standarde koji predstavljaju deo kulturnog pogleda na svet, oni postižu osećaj lične vrednosti.

Simboličke odbrane mogu biti veoma raznovrsne – ono što je na apstraktnom nivou određeno kao cilj održavanja pozitivne predstave o sebi i svetu se konkretizuju kroz ispunjavanje raznovrsnih socijalnih motiva i specifičnih socijalnih uloga i veoma konkretnih standarda ponašanja, koji su za njih vezani (Pyszczynski et al., 1999). Konkretni sadržaj simboličkih odbrana koje će biti aktivirane u nekoj situaciji zavise od dva činioca: a. stimulusa prisutnih u aktuelnoj situaciji (npr. u pristustvu nacionalnih simbola, osoba će biti usmerena na jačanje nacionalne identifikacije) i b. individualno vrednovanih sadržaja (npr. osoba sa izraženom nacionalnom identifikacijom će se braniti pojačanom nacionalnom identifikacijom). Utvrđeno je da niz činilaca iz domena individualnih razlika može uticati na to kako osoba izgrađuje specifičnu, individualizovanu verziju pogleda na svet – kao što su samopoštovanje (Harmon-Jones et al., 1997), politička orijentacija (Greenberg et al., 1992a), stil afektivne vezanosti (Jonas & Greenberg, 2004), ili potreba za strukturom (eng. *need for closure*; Landau et al., 2004).

Iako je opisani dualni model i dalje predmet empirijske provere, već postoji niz nalaza koji govore u prilog pojedinim elementima modela (Arndt et al., 1997; Arndt et al., 2004; Pyszczynski et al., 1999). U jednom ogledu (Pyszczynski et al., 1999), autori su

pokušali da zabeleže svesne i nesvesne reakcije ispitanika kada su bili navedeni da misle o smrti (u poređenju sa drugom averzivnom temom). Ispitanicima je dat distraktorski zadatak (čitanje teksta), kako bi prva linija odbrana potisnula misli iz svesne pažnje. Zatim im je zatraženo da navedu sve misli koje im padaju na pamet u toku tri minuta, kao i da dopune nedovršene reči koje su mogle biti dovršene bilo rečju vezanom za smrt ili neutralnom rečju, čime je izmerena dostupnost misli o smrti van svesti (zadatak će biti detaljnije opisan u metodološkoj sekciji). Rezultati su pokazali da misli o smrti ni u jednoj grupi nisu bile dominantne na svesnom nivou (što je pokazao zadatak navođenja misli), ali je grupa sa podsećanjem na smrt pokazala povećanu dostupnost ovih misli na zadatku dopunjavanja reči. Ovi nalazi pokazuju kognitivnu dostupnost u odsustvu svesnih misli, u skladu sa pretpostavkama modela.

Drugo, u nizu oglada je pokazano postojanje dva različita sistema odbrane od misli o smrti. U jednom ogledu je zabeleženo da se ispitanici angažuju u proksimalnoj odbrani (poriču ličnu podložnost smrti) neposredno nakon podsećanja na smrt, ali ne i nakon perioda odlaganja. Nasuprot tome, ispitanici su se angažovali u distalnoj odbrani (pristrasnost prema vlastitoj grupi) nakon odlaganja, ali ne i neposredno nakon podsećanja na smrt (Greenberg, Arndt, Simon, Pyszczynski, & Solomon, 2000). Nalazi govore u prilog pretpostavljenog vremenskog sleda angažovanja proksimalnog i distalnog sistema odbrane. Takođe, ispitanici su u jednom ogledu izveštavali o većoj zainteresovanosti za proizvode za zaštitu od sunca neposredno nakon podsećanja na smrt (proksimalna odbrana); dok su ispitanici koji visoko vrednuju fizičku privlačnost izveštavali o smanjenom interesovanju za ovakve proizvode nakon perioda ulaganja (distalna odbrana – preferiranje privlačnog izgleda i potvrđivanje vrednovanog aspekta slike o sebi) (Routledge, Arndt, & Goldenberg, 2004). Slično pokazuju i ogledi sa subliminalnim podsetnicima na smrt. U jednom ogledu, ispitanicima je prikazivana reč *smrt* bilo subliminalno (ispod praga svesnog prepoznavanja) ili na nivou svesnog prepoznavanja. U ove dve situacije zabeleženi su različiti efekti: ispitanici sa subliminalnim primom pokazuju efekte semantičkog primovanja (brže prepoznavanje povezanih reči), kao i povećanu tendenciju pristrasnosti prema vlastitoj grupi; do ovih efekata ne dolazi kada se reč prikazuje tako da ju je moguće svesno opaziti. Pretpostavlja

se da je u situaciji sa svesnim opažanjem moguće angažovati proksimalne odbrane i time smanjiti dostupnost misli o smrti (Arndt et al., 1997).

Zbog ograničenog prostora, u ovom izlaganju ćemo izostaviti opise kognitivnih osnova ponuđenog modela, kao i njegove kritike, koji će biti detaljnije prikazani u disertaciji. U metodološkom delu će biti detaljno razrađene pretpostavke beleženja efekata, koje proizilaze iz opisanih mehanizama. U daljem tekstu ćemo prikazati ključne nalaze o dejstvu simboličkog sistema odbrane.

Istraživanja efekata aktiviranja misli o smrti

Autori izvode iz navedenih teorijskih postavki dve hipoteze koje su proveravane u velikom broju empirijskih studija (Pyszczynski, Greenberg, & Solomon, 1997). Prva od njih je takozvana hipoteza o sistemu zaštite od anksioznosti (eng. *anxiety buffer hypothesis*), koja govori da ako određena psihološka struktura (samopoštovanje ili specifični pogled na svet) služi odbrani od anksioznosti, onda: a. jačanje strukture smanjuje anksioznost i b. narušavanje strukture pojačava anksioznost. U jednom nizu studija (Greenberg et al., 1992b), autori su ispitanicima davali pozitivan ili neutralan lažni fidbek sa testova ličnosti i inteligencije, koji je služio kao manipulacija trenutnog nivoa samopoštovanja. Zatim im je izlagan film sa prikazima različitih vidova smrti (egzekucija na električnoj stolici ili snimci autopsije). Istraživači su zatim merili nivo anksioznosti, na osnovu samoprocene, ali i nekih fizioloških pokazatelja, kao što je provodljivost kože. Rezultati su pokazali da je nivo anksioznosti bio značajno niži u grupi koja je prethodno dobila pozitivan fidbek, potkrepljujući hipotezu o zaštitnoj funkciji samopoštovanja prilikom suočavanja sa strahom od smrti.

Druga hipoteza se označava kao hipoteza o povećanju dostupnosti misli o smrti (eng. *mortality salience hypothesis*) i ona pretpostavlja da podsećanje na izvor anksioznosti pojačava potrebu za strukturom koja brani od anksioznosti. U nizu eksperimenata ispitivan je uticaj podsećanja ispitanika na sopstvenu smrtnost na pojačavanje odbrane specifičnih vrednosti ili osoba koje su usko vezane za ispitanikov pretpostavljeni pogled na svet. Iz teorijskih postavki sledi da će ljudi reagovati pozitivno na one koji potvrđuju pogled na svet i time ojačavaju kulturni sistem za suzbijanje anksioznosti, a da će iz istog razloga negativno reagovati na one koji mu prete. Efekti su zabeleženi sa raznovrsnim indukcijama misli o smrti: od uobičajene procedure navođenja

osećanja koja izaziva pomisao na smrt (Rosenblatt et al., 1989), preko intervjuisanja ispitanika koji se nalaze u neposrednoj blizini groblja (Jonas, Schimel, Greenberg, & Pyszczynski, 2002), prikazivanja tekstova o preminulim psiholozima (Galliot, Schmeichel, & Maner, 2007) do subliminalnog prikazivanja reči smrt (Castano, 2004) (detaljnije o operacionalizaciji dostupnosti misli o smrti u sekciji o metodologiji).

U jednoj od najranijih studija (Rosenblatt et al., 1989, Studija 1) grupa sudija je imala zadatak da odgovori na pitanja o tome kakve emocije kod njih izaziva misao o sopstvenoj smrti i da što detaljnije opišu ono što će im se dešavati kada fizički budu umirali. Sudijama je zatim dat kratak prikaz jednog slučaja i od njih je zatraženo da odrede visinu kazne za osobu koja je optužena za prostituciju. Sudije koje su mislile o sopstvenoj smrtnosti određivale su značajno više novčane kazne od sudija u kontrolnoj situaciji - podsećanje na smrtnost vodilo je intenzivnijim negativnim reakcijama ka onima koji krše moralne vrednosti društva.

Funkcionisanje sistema zaštite od straha od smrti

Dosadašnja istraživanja su utvrdila dve široke kategorije efekata aktiviranja misli o smrti, koje odgovaraju dvema pretpostavljenim komponentama sistema odbrane: (a) odbrana vrednovanog pogleda na svet, prihvaćenog u datoj kulturi i (b) odbrambeno osnaživanje samopoštovanja. Rezultati meta-analize ukupno 277 studija koje su ispitivale hipotezu o povećanju dostupnosti misli o smrti, govore u prilog njene empirijske potkrepljenosti (Burke, Martens, & Faucher, 2010). Misli o smrti vodile su značajnim i relativno velikim efektima na niz ispitivanih zavisnih varijabli koje se tiču odbrane samopoštovanja i pogleda na svet ($r=.35$). Pokazalo se takođe da su ovi efekti nešto izraženiji u situacijima gde je vremenski razmak između manipulacije i merenja zavisne varijable veći, ukazujući na to da bi efekti mogli biti dugotrajni. Prikazaćemo nešto detaljnije ključne nalaze.

1) Odbrana specifičnog pogleda na svet

Odbrana od svesti o smrti predstavlja makar jednu od značajnih motivacionih faktora težnje ka jednostavnim, konzistentnim i smislenim predstavama socijalnog sveta. U nizu istraživanja, pokazalo se da misli o smrti utiču na raznovrsne aspekte strukturisanja socijalnog sveta (Landau et al., 2004): na primer, pojačavaju efekte primacije u formiranju impresije, preferencije za osobe koje se ponašaju dosledno, što

omogućuje interne atribucije za ponašanje, ili tendenciju ka okrivljavanju nedužnih žrtava, koja se iskazuje kroz traganje za negativnim informacijama u vezi sa žrtvama. Slično ovoj tendenciji, u jednoj od studija je pokazano da se nakon izlaganja pretnji koja narušava siliku o pravičnom svetu (eng. *just world hypothesis*), povećava dostupnost misli o smrti.

Dostupnost misli o smrti ima značajne efekte na niz politički relevantnih ponašanja. Pokazalo se, na primer, da u situaciji podsećanja na smrtnost ispitanici pokazuju veću spremnost na agresivne akcije (McGregor et al., 1998), više tolerišu rasizam (Greenberg, Schimel, Martens, Solomon, & Pyszczynski, 2001), u većoj meri podržavaju terorističke akcije, odnosno nasilne vidove borbe protiv terorizma (Pyszczynski et al., 2006).

Identifikacija sa grupama takođe mogu služiti ublažavanju egzistencijalne anksioznosti. Prema teoriji upravljanja strahom, svaki pogled na svet je socijalna konstrukcija stvarnosti i, kao takav, neprestano je izložen različitim pretnjama koje ga dovode u pitanje. Svaki pojedinac je motivisan da brani predstave o svetu koje postoje u sopstvenoj grupi, kako bi očuvao potencijal predstave na svet da deluje kao odbrana od egzistencijalne anksioznosti. Jedan od značajnih efekata podsećanja na smrt sastoji se, prema tome, u pojačanoj identifikaciji sa grupama kojima pojedinac pripada i sa pratećim pristrasnostima: sa pozitivnijom percepcijom pripadnika vlastitih i negativnijom percepcijom pripadnika tuđih grupa (Halloran & Kashima, 2004; Greenberg et al., 1990; Arndt et al., 2002). U nizu studija zabeleženi su obrasci favorizovanja sopstvene grupe i negativnijeg ocenjivanja pripadnika tuđe grupe, i to na različitim primerima: religijskih grupa (hrišćani nasuprot jevrejima) (Greenberg et al., 1990), osoba koje su iznosile kritike na račun američkog političkog sistema nasuprot onima koje su ga hvalile (Greenberg et al., 1990, studija 3), ali čak i u situaciji minimalnih grupa, to jest kada se podela zasnivala na tobožnjim estetskim preferencijama (Harmon-Jones, Greenberg, Solomon, & Simon, 1996).

Emanuele Kastano i saradnici su u još jednom nizu studija pokušali direktnije da ispituju uticaj aktiviranja misli o smrti na socijalne identifikacije, unoseći veću varijabilnost u izboru korišćenih mera (Castano, Yzerbyt, & Paladino, 2004). Opšta hipoteza od koje se pošlo je da podsećanje na konačnost vodi fokusiranju na socijalni

identitet (na račun individualnog identiteta), odbranu postojanja grupe i njenog integriteta. Nalazi ovog istraživačkog programa su, između ostalog, pokazali da misli o smrti dovode do: navođenja većeg broja socijalnih identiteta u otvorenom zadatku; b. snažnije identifikacije sa nacionalnom grupom, kao i povećanog doživljaja jedinstva i pozitivnije ocene grupe; c. povećanog opaženog jedinstva u grupi prijatelja; d. preterane isključivosti u socijalnoj kategorizaciji – veće zabrinutosti za granice vlastite grupe; e. većeg preklapanja u opisu sebe i grupe na nizu negativnih stereotipnih karakteristika. Zanimljivo je da su identični efekti zabeleženi na eksplicitnim i implicitnim merama (Castano, 2004). Autori naglašavaju da se različite vrste identiteta razlikuju po svom potencijalu za ublažavanje egzistencijalne anksioznosti i da u tome prednjače identifikacije kao što je ona sa nacionalnom grupom, u čijem određenju se naglašava trajnost i vremenski kontinuitet grupe kao zalog produžetka i prevazilaženja individualne egzistencije (pogledati i Crocker & Luhtanen, 1992).

Treba napomenuti da su navedena istraživanja brižljivo kontrolisala raznovrsne izvore konfundacije: pokazano je, na primer, da su efekti specifično vezani za podsećanje na smrt, a ne i druge averzivne teme (bol, socijalna anksioznost, neprijatnost...). Takođe, zabeleženi efekti se ne mogu svesti na jednostavno izazivanje fiziološke pobuđenosti, ili na snižavanje trenutnog afekta ispitanika (Rosenblatt et al., 1989).

2) Osnajivanje samopoštovanja

Samopoštovanje, prema postavkama ove teorije, predstavlja pozitivno vrednovanje sebe, koje se temelji na dva elementa: a) verovanju u validnost specifičnog pogleda na svet i b) verovanju da osoba ispunjava standarde koje ovaj pogled određuje (Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt, & Schimel, 2004). Samopoštovanje predstavlja, drugim rečima, stepen uverenosti i izvesnosti koje osoba oseća u pogledu sopstvenog zasluženog mesta u smislenom poretku stvarnosti. TMT time naglašava poveznost samopoštovanja sa društvenim i kulturnim kontekstom. Njegova ključna funkcija je odbrambena – ono štiti pojedinca od svesti o sopstvenoj konačnosti i straha koji iz nje proizilazi.³ Uz to, postoji i dodatna korist od pozitivnog vrednovanja sebe, kao

³ Treba napomenuti da autori TMT naglašavaju da ova teorija pokušava da odgovori na pitanje *zašto* ljudi imaju potrebu za samopoštovanjem i da ovu težnju, kao i veliki broj drugih socijalnih motiva, smatraju proksimalnim motivima, u čijoj osnovi se nalazi odbrana od straha od smrti.

što je održavanje pozitivnog afektivnog stanja ili osećaj efikasnosti u susretu sa izazovnim zadacima.

Teorija postulira da se odbrambeni sistem aktivira u susretu sa relevantnom pretnjom, upućenom pozitivnoj slici o sebi ili predstavi o svetu. Međutim, teorija takođe predviđa da ljudi **konstatno** teže da učvrste – ojačaju samopoštovanje – kako bi se zaštitili od anksioznosti koja je inherentna njihovoj egzistencijalnoj situaciji. Prikazaćemo neke od nalaza koji se navode kao argumenti u prilog pretpostavljene funkcije samopoštovanja u odbrani od misli o smrti.

a. Samopoštovanje ublažava anksioznost. Nakon aktiviranja misli o smrti, u grupi ljudi sa visokim samopoštovanjem beleži se manja dostupnost misli o smrti u poređenju sa grupom sa niskim samopoštovanjem (Harmon-Jones et al, 1997). Uporedivi nalazi su zabeleženi sa samopoštovanjem koje je bilo eksperimentalno ojačano davanjem pozitivnih informacija o rezultatima testa ličnosti ili inteligencije. Ovako izazvan porast samopoštovanja doveo je u nizu studija do smanjenja trenutne anksioznosti nakon prikazivanja odlomaka iz dokumentarnog filma koji su prikazivali izvršenje smrtne kazne i autopsiju (Greenberg et al., 1992b).

b. Aktiviranje misli o smrti dovodi do pojačane potrebe da se osoba uveri da je dostigla standarde na kojima temelji samopoštovanje).

Nalazi istraživanja ne ukazuju na to da aktiviranje misli o smrti vodi direktnom povećanju samopoštovanja, već pre pojačanoj potrebi pojedinca da se **uveri** u sopstvenu vrednost, tako što će ulagati veći napor da dosegne standarde vrednovane u kulturi, osećati veću nelagodnost kada ih narušava, ili imati sklonost ka naglašenijim pristrasnostima u tumačenju informacija relevantnih za sliku o sebi (Pyszczynski et al., 2004). Iz ove konstatacije možemo uočiti da ojačavanje samopoštovanja kao odbrambena strategija često nije jasno operacionalno razgraničeno od ispitivanja odbrane vrednovanih aspekata pogleda na svet – upravo se odbrana sopstvene predstave o svetu tumači kao istovremeno ojačavanje pozitivne slike o sebi.

Mali broj studija u okviru TMT je do sada direktnije ispitivao pristrasnosti u tumačenju informacija o sebi, kao i opštije strategije održavanja pozitivne slike o sebi. Slično zapažanje je izneto u jednoj od retkih studija koja je upravo pokušala direktnije da poveže ove dve istraživačke tradicije (Mikulincer & Florian, 2002). Ispitanici kod kojih

su izazvane misli o smrti pokazali su izraženije tendencije da lični uspeh u zadatku pripisu internim, stabilnim i globalnim faktorima, a neuspeh eksternim, nestabilnim i lokalnim faktorima. Nalazi govore o težnji za ojačavanjem samopoštovanja u formi samounapređujuće pristrasnosti (Mikulincer & Florian, 2002).

Misli o smrti mogu voditi povećanom interesovanju za ponašanja koja su bitna za kreiranje i održavanje pozitivne slike o sebi. Tako, ispitanici kojima je vožnja lično značajna, pokazali su tendenciju da, nakon posmatranja snimaka saobraćajne nesreće izveštavaju o nameri da opreznije voze, ali zapravo brže vože u simulatoru, u poređenju sa kontrolnom situacijom (Taubman Ben-Ari, Florian, & Mikulincer, 2000). Takođe, ispitanice koje su primovane da povezuju atraktivnost sa preplanulom kožom, bile su više zainteresovane za sredstva za samopotamnjivanje i solarijume nakon podsećanja na smrt (Routledge et al., 2004). Iako se radi o rizičnim ponašanjima, koja zapravo mogu ugroziti zdravlje i život pojedinca, pretpostavlja se da težnja za očuvanjem vrednovane slike o sebi (npr. kao neustrašivom vozaču ili atraktivnoj osobi) biva dodatno pojačana upravo podsećanjem na smrtnost.

c. Samopoštovanje ublažava odbrambene reakcije prilikom podsećanja na smrtnost (Harmon-Jones et al, 1997; Mikulincer & Florian, 2002; Baldwin & Wesley, 1996). Trenutna stimulacija samopoštovanja pozitivnim rezultatima sa testova pre izlaganja sadržaja koji se tiču smrti, umanjili su, na primer, tendenciju ispitanika da negativno ocenjuju autora navodnog eseja koji kritikuje SAD (Harmon-Jones et al, 1997). Navedeni nalazi su replicirani i u grupama ispitanika koje su se razlikovale po dispozicionom samopoštovanju (Harmon-Jones et al, 1997, Studija 2). Međutim, neke studije su pronašle pojačane defanzivne reakcije upravo kod osoba sa visokim samopoštovanjem (Baldwin & Wesley, 1996; pogledati i Baumeister, Smart, & Boden, 1996; Taylor & Brown, 1988).

d. Verovanje u postojanje života posle smrti eliminiše težnju za osnaživanjem slike o sebi nakon podsećanja na smrtnost. Ispitanici kojima su, nakon podsećanja na sopstvenu smrtnost, prikazani navodni naučni argumenti za postojanje neke forme života posle smrti, nisu pokazali tendenciju da usvajaju generalizovani pozitivan profil ličnosti kao lično relevantan, za razliku od ispitanika kojima su prikazani argumenti protiv postojanja zagrobnog života (Dechesne et al., 2003).

Dok empirijski nalazi dosta ubedljivo potkrepljuju pretpostavke o zaštitnoj funkciji definisane predstave o svetu, druga komponenta koju teorija pretpostavlja (ojačavanje samopoštovanja) ostavlja prostor za sistematičnije istraživanje. Iz navedenog prikaza možemo uočiti da je posebno druga navedena grupa nalaza nedovoljno ubedljiva. Ukoliko, naime, želimo da pokažemo da je suštinska uloga teženje za osnaživanjem pozitivne slike o sebi odbrana od straha od smrti, potrebno je pokazati da ova težnja funkcioniše i nezavisno od odbrane specifičnog pogleda na svet. Ovde se suočavamo sa pitanjem odnosa između dve pretpostavljene komponente sistema – očigledan problem u ovom smislu su socijalne identifikacije, koje predstavljaju i aspekt vrednovanog pogleda na svet, ali i deo identiteta pojedinca. Treba uočiti da autori teorije eksplicitno prepoznaju ovu mogućnost – da se, uz odbranu specifičnog pogleda na svet, ljudi koriste svim prilikama da direktno ojačaju svoje samopoštovanje, i da to predstavlja celoživotni projekat pojedinca (Landau et al., 2004). Međutim, ovaj deo modela do sada nije sistematično razrađen. Pokušaćemo da postavimo osnove za aktuelno istraživanje smeštanjem problema psiholoških odbrana od straha od smrti u opšti okvir istraživanja očuvanja pozitivne slike o sebi.

Strategije očuvanja pozitivne slike o sebi

Decenije istraživanja su pokazale da su ljudi veoma inventivni u iznalaženju i korišćenju strategija za zaštitu i ojačavanje pozitivne slike o sebi (Alicke & Sedikides, 2009; Dunning, 2005; Greenwald, 1980; Kunda, 1990, 1999; Sedikides & Gregg, 2003, 2008; Stevens & Fiske, 1995; Swann, & Bosson, 2010; Taylor & Brown, 1988, Tesser, 2000, 2001, Von Hippel et al, 2005). Ne postoji, međutim, iscrpna klasifikacija ovih strategija ili barem njihovih tipova. Čak ne postoji ni opšta terminološka saglasnost, pa se različite vrste opažanja, mišljenja, osećanja i ponašanja koja za cilj imaju održavanje pozitivne slike o sebi nazivaju različitim imenima. Kada opisuje raznovrsne strategije samoregulacije, Tesser ih veoma ilustrativno po raznovrsnosti poredi sa zoološkim vrtom (*eng. the self zoo*) (Tesser, 2000, 2001). Prema njegovom mišljenju, nije čak ni moguće napraviti bilo kakav reprezentativan uzorak ovih strategija. Bitna odlika različitih strategija je njihova međusobna zamenljivost, pa se prema Teseru može govoriti o

jedinstvenom sistemu održavanja samopoštovanja, koji je fleksibilan u svojim procesima i strategijama (ovome je srodan pojam fluidne kompenzacije; Steele, 1988).

Kako bismo jasnije razgraničili moguće vrste strategija, oslonićemo se na logiku ponuđenu u okviru pristupa socijalnog identiteta (Hogg&Abrams, 1998; Tajfel, 1974, 1982; Turner, Oakes, Haslam, & McGarthy, 1994), te ćemo razlikovati strategije očuvanja slike o sebi koje su usmerene pretežno na lični identitet i one koje su usmerene na socijalne identifikacije. Lični identitet se odnosi na identifikacije koje određuju osobu u terminima individualnih razlika u odnosu na druge osobe, dok pripadnost socijalnim grupama ili kategorijama predstavlja osnovu socijalnih identifikacija ili socijalnog identiteta osobe. U daljem izlaganju ćemo ilustrovati svaku od navedenih kategorija i razmotriti kako bi se one mogle uklopiti u istraživanja efekata povećane dostupnosti misli o smrti.

1) Strategije usmerene na individualni identitet

Pod strategijama usmerenim na individualni identitet (u daljem tekstu, kraće: individualne strategije) podrazumevaćemo različite vrste pristrasnosti u procesu obrade informacija relevantnih za sliku o sebi. Ovde ćemo kao ekvivalentne tretirati strategije usmerene na očuvanje - zaštitu slike o sebi (eng. *self-protection*, Stevens & Fiske, 1995) i one usmerene na njeno unapređivanje (eng. *self-enhancement*; Sedikides & Gregg, 2003, 2008). S obzirom na to da želimo da ispitamo da li aktiviranje misli o smrti dovodi do angažovanja – intenziviranja ovih strategija, u ovom istraživanju ćemo se usmeriti na strategije koje su: a. empirijski dobro dokumentovane i b. globalnog karaktera, pre nego usmerene na specifične situacije. Prema pretpostavkama od kojih polazimo, najveća je verovatnoća da ćemo prepoznati suptilno i implicitno dejstvo bazičnih strahova ukoliko posmatramo globalne strategije konstruisanja slike o sebi, pošto se radi o konstruktima približnog nivoa opštosti. Ideja je da se istraži niz strategija koje su organizovane kroz vremensku dimenziju – koje se tiču aktuelne slike o sebi, percepcije sopstvene prošlosti i očekivanja od budućnosti. Utemeljićemo izbor strategija na poznatoj samounapređujućoj trijadi (Taylor & Brown, 1988), koja obuhvata efekat natprosečnosti, iluziju kontrole i nerealistični optimizam, i proširićemo ga nekim dodatnim strategijama, koje se uklapaju u navedene uslove.

Efekat natprosečnosti (*eng. the above-average effect*) podrazumeva uverenje osobe da je bolja od prosečnog pripadnika referentne grupe u raznovrsnim aktivnostima i sposobnostima (Taylor & Brown, 1988; Sedikides & Gregg, 2003; Alicke & Govorun, 2005; Loughnan et al, 2010). Od gotovo milion američkih studenata koji su 1976. godine polagali testove inteligencije, na primer, 70% studenata smatralo je da ima natprosečne liderske sposobnosti, a 85% smatralo je da se natprosečno dobro slažu sa drugim. Ni predavači na univerzitetu nisu imuni na ovaj efekat, te ih je čitavih 94% izvestilo da smatra svoje predavačke veštine boljim od prosečnih. Iako je moguće da je konkretni pojedinac zaista bolji od proseka u datoj osobini, pretpostavlja se da je nemoguće da velika većina bude bolja od proseka (na osnovu prepotstavke o normalnoj raspodeli). Efekat se na individualnom planu ispituje tako što se od ispitanika zatraži da sebe porede na nizu osobina sa prosečnim vršnjakom, a indikatorima efekta se smatra veličina odstupanja od sredine skale, i to u pozitivnom smeru (npr. *veoma iznad proseka*) za pozitivne osobine, a u negativnom smeru (npr. *značajno ispod proseka*) za negativne osobine (Alicke & Govorun, 2005).

Neki autori smatraju da bi osnova efekta natprosečnosti bi moglo biti strateško usklađivanje značenja semantičkih kategorija (*eng. strategic construal*) – prilagođavanje definicija osobina i ponašanja u službi očuvanja slike o sebi (Beauregard & Dunning, 2001; Dunning, 2005; Dunning, Meyerowitz, & Holzberg, 2002; Wentura & Greve, 2004). Na primer, zadaci opšte informisanosti koji su teški i koje osoba uspeva da reši smatraju se više dijagnostičkim za posedovanje eruditizma od onih koje osoba ne uspeva da reši (Wentura & Greve, 2004). Osobe koje sebe opisuju kao dominantne pridaju pozitivnije značenje dimenziji dominantnosti; takođe, vredniji studenti navode veći broj sati rada nedeljno kao važniji kriterijum posvećenosti nego manje vredni (Dunning, 2005). Izraženiji efekat kada se radi o: a. višeznačnim osobinama (osobine koje nemaju jasno definisano značenje, na primer *sofisticiran*), b. kada se ponudi veći broj kriterijuma procene, c. kada ispitanici koriste sopstvene, a ne tuđe definicije crta. Pretpostavlja se da bi ova tendencija mogla predstavljati delimično objašnjenje za utvrđeni efekat natprosečnosti – ljudi mogu zaista biti uvereni u to da su bolji od drugih, ukoliko definišu sposobnosti i osobine tako da odgovaraju upravo onim karakteristikama i ponašanjima koja sami ispoljavaju.

Nerealistični optimizam (*eng.* unrealistic optimism; Weinstein, 1980; Helweg-Larsen & Shepperd, 2001; Taylor & Brown, 1988) podrazumeva tendenciju ljudi da procenjuju da je verovatnije da će im se u budućnosti dogoditi pozitivni i prijatni događaji, a manje verovatno da će im se dogoditi raznovrsni negativni događaji, u poređenju sa drugim ljudima. Na primer, ljudi veruju da imaju odlične šanse da će biti zadovoljni poslom, da će imati srećan brak i darovitu decu, dok su njihove šanse da dožive saobraćajne nesreće ili teške bolesti manje nego za "prosečnog drugog". U istraživanjima su dokumentovani raznovrsni izrazi ove pristrasnosti, i to kod ljudi različite starosti i različitih nivoa obrazovanja. Na primer, ljudi su obično uvereni da su pod manjim rizikom od drugih u nizu potencijalno opasnih situacija: pušači ocenjuju da su zdravstveni rizici po njih same manji nego po druge pušače (Weinstein, Marcus, & Moser, 2005), motociklisti veruju da su opasnosti da će doživeti saobraćajne nesreće manji od stvarnih (Rutter, Quine, & Albery, 1998), dok žene koje su preživele nasilje u porodici procenjuju manjim rizik da će se vratiti nasilniku nego za druge žene u istoj situaciji (Martin & al., 2000).

Ekvivalentna iskrivljenja percepcija u službi ojačavanja pozitivne slike o sebi dešavaju se i na drugom delu vremenske ose, te se govori o različitim vrstama **pristrasnosti pamćenja**. Autobiografsko sećanje može biti u službi očuvanja i unapređenja slike o sebi (Greenwald, 1980; Kunda, 1990, 1999; Ross, McFarland, & Fletcher, 1981; Sedikides & Gregg, 2003; Wilson & Ross, 2003; Žeželj, 2012). Grinvald, na primer, opisuje ego kao ličnog istoričara koji fabrikuje i revidira istoriju pojedinca na način koji se može uporediti sa rekonstruisanjem prošlosti koje koriste totalitarni režimi. Kada su motivisani očuvanjem pozitivne slike o sebi, ljudi pristrasno pretražuju znanje o sebi – ovaj cilj povećava dostupnost sećanja i drugih kognitivnih struktura, koje su u skladu sa željenim zaključcima (Kunda, 1990). Na primer, ljudi imaju tendenciju da se lakše prisećaju događaja koji opravdavaju željene samopercepcije (Brunot & Sanitioso, 2004), da precenjuju prošla postignuća (Žeželj, 2012), kao i da lakše zaboravljaju nepovoljne informacije, kao što je negativni fidbek (Green & Sedikides, 2004). Uz to što veruju da su od drugih bolji u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, ljudi takođe veruju konstatno napreduju – da su više od drugih napredovali u prošlosti i da će, posebno, više od drugih napredovati u budućnosti (Kanten & Teigen, 2008; Ross & Wilson, 2003).

Uspostavljanje vremenskog kontinuiteta i koherentnosti u slici o sebi je direktno prepoznato i u istraživačkim okvirima TMT, kao bitan segment odbrane od misli o smrti. Podsećanje na smrtnost pojačava tendenciju za koherentnom i jasnom strukturom slike o sebi (Landau, Greenberg, Sullivan, Routledge, & Ardnt, 2009) - koja se, na primer, očituje u tendenciji osoba da ocenjuju prethodna iskustva kao više povezana sa aktuelnom slikom o sebi. Ispitanici koji su se podsetili smrti takođe su u većoj meri povezivali pozitivna sećanja sa aktuelnom slikom o sebi od onih u kontrolnoj situaciji.

2) Strategije usmerene na socijalni identitet: identifikacija sa grupom

U istraživanjima socijalnih identifikacija, autori razlikuju niz specifičnih fenomena koji predstavljaju aspekte ovog procesa: socijalnu kategorizaciju, pozitivnost u opažanju sopstvene i tuđe grupe, opažanje entitativnosti (homogenosti) sopstvene i tuđe grupe, tendenciju opažanja grupnih stereotipa, tendencije opažanja sebe u terminima stereotipnih osobina grupe, jačinu identifikacije itd. Odnosi među ovim varijablama, kao aspektima istog procesa, nisu sistematično ispitani. Neka od prethodnih istraživanja su pokazala da se ovi različiti aspekti mogu razdvojiti, na primer, da tendencija identifikacije sa grupom predstavlja blizak, ali ipak jasno razgraničen fenomen u odnosu na opažanje sebe u stereotipnim osobinama grupe (npr. Latrofa, Vaes, Pastore, & Cadinu, 2009; Spears, Doosje, & Ellemers, 1997; Ellemers, Kortekaas, & Ouwerkerk, 1999). U drugim istraživanjima, autori ne prave jednako fine distinkcije između ovih različitih promenljivih, već operacionalizuju jednu promenljivu putem drugih ili tretiraju različite aspekte kao kompozitne mere identifikacije sa grupom (npr. Burris & Jackson, 2000; Castano, 2004; Reid & Hogg, 2005). U ovoj studiji, izbor strategija će se zasnivati na nekoliko kriterijuma: a. strategija je dobro istražena u postojećim studijama, b. postoji jasna definicija strategije i konceptualno ju je moguće razgraničiti od ostalih bliskih promenljivih, c. strategija je dovoljno opšte prirode da se može primeniti u datom istraživačkom kontekstu. Odnosi među strategijama će biti empirijski provereni faktorskom analizom.

a. Pristrasnost u percepciji vlastite grupe - pozitivnost osobina koje čine stereotip o grupi, kao i ocena pozitivnih osobina kao značajnijih (Castano et al., 2004).

b. Tendencija primene stereotipa o grupi na sliku o sebi – tendenciju opažanje sebe u terminima prototipa grupe (*self-stereotyping*; Spears et al, 1997; Sinclair, Hardin, & Lowery, 2006; Simon & Hamilton, 1994; Latrofa et al., 2009)

c. Jačina identifikacije sa grupom – značaj grupne identifikacije za samo-opažanje i definisanje sebe (Castano, 2004; Hogg, 2009, 2010; Spears et al., 1997; Turner et al., 1994).

d. Percepcija jedinstvenosti grupe, kroz dva pokazatelja:

Izraženost stereotipa o grupi – opaženi procenat pripadnika grupe koji poseduju osobine koje se stereotipno vezuju za grupu (McCauley & Thangavelu, 1991; Sinclair et al., 2006).

Percepcija entitativnosti grupe (*entitativity*; Castano, Yzerbyt, Paladino, & Sacchi, 2002; Hogg, 2010; Hogg, Sherman, Dierselhuis, Maintier, & Moffit, 2007) – koja podrazumeva percepciju da grupu odlikuju jasne granice i kriterijumi pripadnosti, interna homogenost, postojanje interakcije, jasna unutrašnja struktura, zajednički ciljevi i zajednička sudbina.

U okviru TMT-a se eksplicitno navodi da će identifikacija sa grupama biti podstaknuta samo u slučaju da ona ima kapacitet za ojačavanje pojedinačne pozitivne slike o sebi, što je i potkrepljeno nekim nalazima (Arndt et al., 2002). Istraživanja primena stereotipa o grupi na sliku o sebi su takođe pokazala da ona može biti selektivna, to jest ograničena na pozitivne osobine, dok se negativne osobine projektuju na udaljenije grupe (Biernat, Vescio, & Green, 1996; Yang & Hong, 2010). U nekim studijama su ipak zabeleženi suprotni nalazi – značajni efekti aktiviranja misli o smrti su zabeleženi samo za prihvatanje negativnih osobina grupe (Castano et al., 2004). Distinktivan i negativan socijalni identitet se u nekim situacijama može preferirati u odnosu na nedostatak distinktivnosti (Mlicki & Ellemers, 1996) – pokazalo se da su ispitanici Poljaci u velikoj meri identifikovali sa nacionalnim stereotipom, a da nisu primenljivali strategije koje bi obezbedile pozitivno vrednovanje nacionalnog identiteta (videti takođe i Pickett, Bonner, & Coleman, 2002). Prethodna istraživanja su pokazala da je pojačano prihvatanje negativno vrednovanog identiteta karakteristično za marginalne i manjinske grupe (Latrofa et al., 2009), posebno kada je propustljivost granica među grupama niska.

Pojačano prihvatanje negativnih karakterizacija grupe kao osobina koje odlikuju pojedinca može se smatrati posebno ubedljivim argumentom u prilog značaja socijalnih identifikacija, jer se pretpostavlja da se u ovim slučajevima žrtvuje pozitivna (individualna) slika o sebi. Ova pretpostavka se ipak može problematizovati: negativni aspekti identiteta se mogu prihvatati, kako bi identitet zadržao potencijal da u dugoročnoj perspektivi ponovo pruži pozitivne izvore identifikacije. U ovoj studiji ćemo stoga ispitati da li postoji povećano prihvatanje i pozitivnih i negativnih osobina koje se smatraju karakterističnim za grupu.

Alternativni motivi za očuvanjem pozitivne slike o sebi

Do sada smo obrazložili kako teorija upravljanja strahom objašnjava težnju ljudi da očuvaju i unaprede pozitivnu sliku sebi. Značaj odbrane od straha od smrti kao objašnjenja tendencije ka očuvanju pozitivne slike o sebi je ubedljivo pokazan u odnosu na različite vrste kontrolnih situacija, koje su podrazumevale izloženost neprijatnim ili neutralnim stimulusima nepovezanim sa smrću (kao što je bol, poseta stomatologu, ispitna anksioznost). Međutim, kako bismo pokazali jedinstveni značaj straha od smrti, posebno je značajno razdvojiti njegove efekte od bliskih vrsta briga i uznemirenosti, koje se nekad nazivaju egzistencijalnim brigama (*eng. existential concerns*). U nizu teorija ističe se uloga neizvesnosti kao ključnog motivacionog faktora u socijalnom ponašanju (Brinol, De Maree, & Petty, 2010; De Cremer & Sedikides, 2005; Hogg, 2010; Kruglanski & Webster, 1996; van den Bos, 2001, 2009). Izvesni autori smatraju da se i strah od smrti zapravo dobrim delom može razumeti kao strah od neizvesnosti (npr. o tome kada i kako će se to desiti, šta podrazumeva to iskustvo, kako će reagovati bliske osobe) (Dechesne & Kruglanski, 2004). Teorija upravljanja neizvesnošću (*eng. Uncertainty management theory*, Lind & van den Bos, 2002; van den Bos, 2001, 2009) ima postavke koje su potpuno paralelne teoriji upravljanja strahom, s tim što mesto bazičnog motiva u njoj preuzima redukcija egzistencijalne neizvesnosti. Van den Bos ističe da uobičajene indukcije misli o smrti takođe izazivaju osećaj neizvesnosti, koji prema njihovom mišljenju zapravo dovodi do zabeleženih efekata.

Teorija samokategorizacije (*eng. Self-categorization theory*) i njen skoriji derivat, teorija neizvesnosti – identiteta (*eng. Uncertainty-identity theory*), kao izvorni motiv koji

determinišu socijalne identifikacije istraživali su pre svega motivacioni potencijal redukcije lične neizvesnosti za identifikaciju sa grupama (Grieve & Hogg, 1999; Hogg, 2009, 2010; Hogg, Adelman, & Blagg, 2010; Mullin & Hogg, 1998). Teorija neizvesnosti-identiteta smatra da se ljudi identifikuju sa grupama ne zato što se plaše smrti, već zato što im one pružaju izvesnost u pogledu toga kako sebe treba da vide i kako treba da se ponašaju. Prema ovoj perspektivi, od ključnog značaja je mehanizam depersonalizacije: u izvesnim situacijama, socijalne identifikacije stiču primat nad individualnim identifikacijama pojedinca, te osoba doživljava i definiše sebe pre svega u terminima osobina grupe kojima pripada (Hogg & Abrams, 2006). To pomaže pojedincu da redukuje averzivni osećaj lične neizvesnosti i da osigura jasno viđenje sopstvenog mesta u svetu.

Iako se radi o bliskom motivu, on je ipak jasno različit od redukcije straha od smrti: pojednostavljeno, autori dve teorije se ne slažu o tome da li se ljudi najviše plaše neizvesnosti u životu, ili pak njegove jedine konačne izvesnosti – smrti. Postoje i drugi aspekti egzistencijalne anksioznosti, na primer, pitanje smisla i besmisla postojanja (Baldwin & Wesley, 1996), kao što se mogu razlikovati i različite vrste neizvesnosti (Mullin & Hogg, 1996). Možemo se složiti da je konceptualno moguće jasno razlikovati pomenute aspekte, i da ima smisla pretpostavka da oni imaju diferencijalne efekte u različitim oblastima socijalnog funkcionisanja. Međutim, dosadašnje studije su problematične u najmanje dva aspekta.

a. Teorijski, distinkcije između ključnih aspekata anksioznosti ponekad deluju veoma artificijelno. Na primer, u okviru TMT se u novijim pregledima govori o egzistencijalnoj neizvesnosti, kao neizvesnosti pojedinca da li će uspeti da obezbedi smisao za svoju egzistenciju ili će samo potpuno nestati sa smrću (Landau et al., 2004). S druge strane, drugi autori govore o neizvesnost u vezi sa onim što se dešava nakon smrti, kao o bitnom aspektu lične neizvesnosti (Hohman & Hogg, 2011) ili o tome da je neizvesnost ključni sadržaj straha o smrti (McGregor, Zanna, Holmes, & Spencer, 2001; van den Bos, 2009). Iako je različite aspekte koj su ovde pomenuti moguće teorijski razgraničiti, novije formulacije obe teorije i na ovom nivou nisu dovoljno jasne. Uz to, ne daju se jasne smernice o tome kako je moguće ove koncepte prevesti u specifične operacionalne termine, kako bi se mogli razgraničiti njihovi efekti.

b. U nekim istraživanjima su i direktno upoređivane indukcije neizvesnosti i straha od smrti, kako bi se utvrdilo koji specifični faktor je odgovoran za dobijene efekte. Rezultati nisu u potpunosti jednoznačni – u velikom broju studija dobijeni nalazi potkrepljuju značaj straha od smrti nasuprot neizvesnosti (Castano et al., 2011; Landau et al., 2004). Međutim, u drugim ogledima, autori bliži krugovima teorije neizvesnosti-identiteta, zaključuju da je ipak prvenstveno važan strah od neizvesnosti (Dechesne & Kruglanski, 2004; Hohman & Hogg, 2011; McGregor et al., 2001; van den Bos, 2009). U metodološkom pogledu, zabrinjava činjenica da svaki teorijski model uspeva da potvrdi upravo sopstvene pretpostavke, iako koriste i identične operacionalizacije. Ove nejasnoće ukazuju na potrebu jasnijeg razgraničavanja ova dva vida anksioznosti i njihovo sistematično poređenje, o čemu će biti više reči u metodološkom delu.

U jednoj studiji su, prema našem mišljenju, na sistematičniji način proveravani efekti različitih aspekata egzistencijalnih anksioznosti (Baldwin & Wesley, 1996). Autori su poredili tri kombinacije različitih briga: a. smrt + besmisao, b. smrt (neutralno, biološki), c. besmisao (bez pominjanja smrti). Poređenja različitih manipulacija govore u prilog značaju misli o smrti (bilo da su uparene sa mislima o apsurdnosti ili ne), nasuprot mislima o apsurdnosti. Na osnovu rečenog možemo zaključiti da je teško, u potpunosti razgraničiti aspekte šire shvaćene egzistencijalne anksioznosti. Ipak, možemo pokušati da još jednom ispitamo ovo pitanje, tako što ćemo poći od jasnijih razgraničenja misli o smrti nasuprot drugim aspektima egzistencijalnih briga.

Rezime istraživačkih nalaza i obrazloženje problema istraživanja

Iz prethodne diskusije sledi nekoliko preliminarnih zaključaka za aktuelno istraživanje.

(a) Ukoliko želimo da ispitamo da li strah od smrti predstavlja značajan izvor motivacije za održavanje i unapređivanje pozitivne slike o sebi, čini se da bi bilo potrebno ispitati raznovrsnije strategije održavanja pozitivne slike o sebi, kao i jasnije ih konceptualno razgraničiti. Logičan put bi podrazumevao okretanje tradiciji istraživanja samozaštitnih i samounapređujućih strategija, uz postojeće usmerenje na strategije osnaživanja veza sa grupama, sa uspostavljanjem jasnijih veza sa pristupom socijalnog identiteta. Ovakav put bi, sa jedne strane, doprineo daljem proveravanju i validiranju

efekata misli o smrti, dok bi takođe obogatio postojeća istraživanja samoprotektivnih strategija, u smeru jasnijeg potkrepljenja za objašnjenja ovih efekata u terminima strategija u službi ega (Alicke & Govorun, 2005).

(b) Čini se, takođe, da bi imalo smisla dalje istražiti ulogu niza promenljivih kao posrednika (moderatora) reakcija na aktiviranje misli o smrti. Iako podložnost strahu od smrti svakako predstavlja zajedničku odliku ljudi, mogu postojati i značajne razlike u reakcijama pojedinaca u zavisnosti od njihovih ličnih karakteristika (Harmon-Jones et al., 1997; Landau et al., 2004). U ovom kontekstu može se argumentovati da kao bazični moderatori odbrambenih reakcija deluju starost ispitanika i hronični nivo anksioznosti. Može se pretpostaviti da su ljudi utoliko zabrinutiji mislima o smrti ukoliko su stariji ili generalno skloni anksioznosti i različitim vrstama zabrinutosti, jer su u oba slučaja misli o smrti *hronično* visoko dostupne u kognitivnom sistemu. Kako bi ove promenljive mogle uticati na intenzitet zabrinutosti, iz toga bi sledilo da one moderiraju i intenzitet odbrambenih reakcija, to jest da stariji i anksiozni ispitanici angažuju u intenzivnijim pokušajima odbrane

Takođe bi trebalo dalje ispitati potencijalnu moderatorsku ulogu samopoštovanja, kao dispozicione odlike pojedinca, u korišćenju različitih strategija u službi ega, s obzirom na navedene suprotstavljene nalaze. S jedne strane, osobe sa niskim samopoštovanjem bi mogle biti naročito sklone korišćenju odbrambenih strategija, jer im nedostaje dispoziciono visoko samopoštovanje, kao dugoročni sistem, kao što je utvrđeno u nekim ogledima (Harmon-Jones et al, 1997). Sa druge strane, upravo bi osobe sa visokim samopoštovanjem mogle biti sklonije odbrambenim reakcijama, budući da generalno više truda investiraju u pozitivnu sliku o sebi i imaju od nje višestruke koristi zaštite (kao što je utvrđeno kod Baldwin & Wesley, 1996).

Sličnu moderatorsku ulogu u korišćenju strategija približavanja grupi može imati identifikacija sa grupom. Naime, iz teorije socijalnog identiteta proizilazi da reakcije na provociranje bazičnih stahova mogu biti potpuno različite u zavisnosti od toga da li se osoba identifikuje sa grupom: oni sa izrazitom identifikacijom bi je, logika nalaže, mogli pojačavati, dok bi pojačana identifikacija mogla izostati kod slabo identifikovanih (ili bi se oni čak mogli u većoj meri distancirati od grupe, ukoliko se radi o grupi sa npr. niskim statusom ili o kojoj postoji negativan stereotip). Nalazi istraživanja nisu potpuno

jednoznačni: dok neki govore u prilog ovoj pretpostavci (Latrofa et al., 2009; Spears et al., 1997; Reid & Hogg, 2005), druga ne beleže povećanu pristrasnost kod visoko identifikovanih sa grupom (Ellemers, Spears, & Doosje, 1997).

(c) Različite vrste pristrasnosti se obično izučavaju u posebnim istraživanjima. Sem navedenih istraživanja zamenljivosti strategija, retko se pažnja poklanja odnosu među različitim strategijama. Može se postaviti pitanje da li se može govoriti o jednoj opštoj samounapređujućoj strategiji, koja bi se mogla ispoljavati kroz niz navedenih fenomena. Konkretno, da li će osoba koju smo podsetili na sopstvenu konačnost, na primer, uspeti da odvrati ovaj strah samo-uveravanjem da je po bitnim osobinama bolja od proseka, da li bi istovremeno imala potrebu i da uveri sebe u pozitivna očekivanja za budućnost? U aktuelnom kontekstu ova pretpostavka deluje uverljivo, ali bi se mogla problematizovati ako pretpostavimo da je jedna ili nekoliko strategija dovoljno da zaštiti sliku od sebi i odvrati pretnju izazvanu aktiviranjem misli o smrti.

(d) Najzad, može se postaviti i pitanje kakav je odnos individualnih i socijalnih strategija u zaštiti slike o sebi: a. da li i jedne i druge mogu biti efikasne odbrambene strategije, b. da li je neka od njih uspešnija u otklanjanju straha od smrti. Prema nekim autorima, identifikacija sa grupama je efikasnija strategija zaštite od neželjenih anksioznosti od strategija usmerenih na naglašavanje individualnosti (Mullin & Hogg, 1998). Takođe se navodi da tek socijalne identifikacije imaju dovoljno potencijala da omoguće pojedincu prevazilaženje konačnosti, kroz simboličnu besmrtnost grupe (Castano et al., 2004). Može se primeriti da TMT dozvoljava obe vrste strategija, s tim što još uvek nisu specifikovani uslovi u kojima se koriste jedne ili druge. Čini se, međutim, da u teoriji postoji implicitna pretpostavka da su socijalni aspekti identiteta posebno značajni, s obzirom na to da samopoštovanje može biti dostignuto samo u okviru određenog pogleda na svet i sistema vrednosti, koji su vezani za određenu socijalnu grupu. Ovo pitanje nije do sada sistematski izučavano, te ćemo stoga suočiti u jednom od oglada obe vrste strategija.

(2) Ciljevi istraživanja

Istraživanje ima nekoliko ciljeva:

1. Ispitati da li je moguće razdvojiti efekte povećane dostupnosti misli o smrti od drugih averzivnih sadržaja - bliskih aspekata egzistencijalnih anksioznosti (životne neizvesnosti), kao i specifičnijih vrsta anksioznosti (ispitne anksioznosti)⁴ na strategije očuvanja i osnaživanja slike o sebi.
2. Ispitati efekte povećane dostupnosti misli o smrti na različite strategije očuvanja pozitivne slike o sebi, usmerene na individualni i socijalni identitet.
3. Ispitati odnose između pretpostavljenih individualnih i socijalnih strategija: da li se može govoriti o jednoj opštoj strategiji (sindromu) ili više povezanih strategija u svakom od domena.
4. Ispitati da li strategije individualnog nivoa i one usmerene na približavanje relevantnim grupama predstavljaju jednako efektivnu zaštitu od straha od smrti.
5. Ispitati potencijalni moderatorski uticaj individualnog nivoa anksioznosti, samopoštovanja, identifikacije sa grupom, kao i starosti ispitanika na reakcije prilikom aktiviranja misli o smrti.

(3) Hipoteze

Na osnovu prethodnog izlaganja, iznećemo nekoliko hipoteza:

H1: Povećana dostupnost misli o smrti će dovesti do pojačanog angažovanja strategija zaštite i ojačavanja slike o sebi u odnosu na kontrolnu situaciju (Pyszczynski et al., 2004, Burke et al., 2010).

Ova opšta hipoteza može se formulisati u blažoj i strožoj formi:

Blaža forma: Efekti podsećanja na smrt će se očitovati u poređenju sa kontrolnom situacijom koja podrazumeva razmišljanje o neutralnim sadržajima (bez afektivnog naboja).

Stroža forma: Efekti podsećanja na smrt će se očitovati u odnosu na kontrolnu situaciju koja podrazumeva aktiviranje neizvesnosti ili ispitne anksioznosti (Baldwin & Wesley, 1996; Castano et al., 2011; Landau et al., 2004; Rosenblatt et al., 1989).

⁴ Ispitna anksioznost je korišćena kao kontrolna averzivna situacija u ranijim ogledima, u ovoj studiji ćemo takođe uključiti kao jednu od kontrolnih situacija, kako bismo testirali da li se aktiviranje opisanih odbrambenih strategija mogu specifično vezati za bazične anksioznosti.

H1.1 Očekujemo da će aktiviranje misli o smrti dovesti do izraženije tendencije osnaživanja sike o sebi, izražene kroz: precenjivanje izraženosti pozitivnih i potcenjivanje negativnih osobina u odnosu na prosečnog vršnjaka, povećanu pozitivnost autobiografskog sećanja, opažanje naglašenog kontinuiteta lične istorije, kao i očekivanje pozitivnih ličnih iskustava u budućnosti.

H1.2. Očekujemo da će povećana dostupnost misli o smrti pojačati tendencije približavanja značajnim socijalnim grupama, izraženu kroz: pojačanu pristrasnost prema vlasitoj grupi i opažanje grupe kao jedinstvenog entiteta, pojačanu identifikaciju sa grupom i posmatranje sebe kroz osobine karakteristične za grupu.

H2: Prilika da se osnaži pozitivna slika o sebi (*samoafirmacija*; Steele, 1988) dovešće do manje dostupnosti misli o smrti i slabije aktivacije odbrambenih strategija nakon procedure aktiviranja misli o smrti, jer pozitivna slika o sebi štiti od anksioznosti (*anxiety buffer hypothesis*; Greenberg et al., 1992).

H3: Očekujemo da će nakon podsećanja na smrt, strategije osnaživanja slike o sebi biti izraženije kod:

- a. osoba sa visokim samopoštovanjem (Baldwin & Wesley, 1996; Baumeister, Smart, & Boden, 1996; Taylor & Brown, 1988)
- b. osoba koje se izraženije identifikuju sa relevantnim grupama (kod socijalnih strategija) (Latrofa et al., 2009; Spears et al., 1997; Reid & Hogg, 2005).
- c. osoba koje imaju hronično viši nivo opšte anksioznosti
- d. starijih osoba (osoba iznad 60 godina starosti)

Za poslednje dve hipoteze nemamo jasnih empirijskih potkrepljenja, ali bi one proizilazile iz samih postavki teorije upravljanja strahom - kod osoba sa izraženom opštom anksioznošću, kao i kod starijih osoba, možemo očekivati da su sadržaji vezani za smrt hronično više kognitivno dostupni i da lakše mogu biti aktivirani.

(4) Metod istraživanja

Eksperimentalni materijali i procedure

Prilikom razvijanja manipulacije, rukovodićemo se sledećim **principima**:

a. Prema TMT, podsećanje na smrt treba da postigne sledeći cilj: da aktivira misli o konačnosti, to jest da ih učini aktuelno dostupnim (salijentnim) u memoriji pojedinca, ali da istovremeno ne dovodi ove sadržaje u fokus svesne pažnje (Greenberg et al., 1990; Pyszczynski et al., 1999). Iz tog razloga, bitno je ispitanike usmeriti na to da razmatraju sopstvenu konačnost u okviru nekog zadatka čiji navodni cilj nije za nju direktno vezan.

b. Kako bismo jasno razgraničili dejstvo misli o smrti, od drugih vrsta misli, nivoe nezavisne promenljive treba učiniti što više ujednačenim, pri čemu jedina razlika treba da se tiče ključnog sadržaja na koji se ispitanici podsećaju (smrtnost – neizvesnost – ispitna anksioznost - averzivni sadržaj koji nije vezan za prethodne dve teme). Ideja je da u ogledima ispitamo „strožu“ formu hipoteze, tako što će u kontrolnoj situaciji biti aktivirana neizvesnost ili ispitna anksioznost, ali i blažu formu, uključivanjem kontrolne situacije koja je vezana za potpuno neutralne teme (na primer iskustvo slušanja muzike). Ključni vid kontrole u ogledu je *kontrolna grupa* – efekti u eksperimentalnoj grupi će biti određivani u odnosu na efekte u kontrolnim grupama (u kojoj nije indukovana egzistencijalna, ni situaciona anksioznost).

c. Još jedan bitan preduslov aktiviranja predviđenih odbrambenih strategija je odloženo dejstvo manipulacije – kako bi se "smirila" prva linija odbrambenih mehanizama i kako bi se aktivirali pretpostavljeni mehanizmi, potrebno je da prođe izvesno vreme (Pyszczynski et al., 1997; Solomon et al., 2004). Tako, neposredno nakon manipulacije se uvodi distraktorski zadatak, a to će biti prevedena i adaptirana verzija Skale pozitivnog i negativnog afekta (*PANAS*, Watson, Clark, & Tellegen, 1988). Izuzev što služi kao distraktor, ova skala pruža korisne informacije o trenutnom afektivnom stanju ispitanika, te ćemo testirati da li manipulacije imaju efekta i na afektivno stanje.

Za potrebe aktuelne studije prilagodićemo **dve procedure** koje odgovaraju datim principima:

1. Ispitanicima u sve četiri grupe (eksperimentalnim i kontrolnoj) zadaju se najpre skale Likertovog tipa sa manjim brojem tvrdnji, ujednačene po formi. Skala se predstavlja kao novi metod ispitivanja ličnosti, koji se upravo testira u datom istraživanju, sa instrukcijom: „*Pokazalo se da spontane misli i osećanja u vezi sa nekim aspektima života mogu da pruže značajan uvid u osobine ličnosti. Stoga Vas molimo da na naredna*

pitanja odgovarate iskreno i bez previše razmišljanja, na osnovu prvog, spontanog osećaja.“ Ispitanici imaju zadatak da ocene u kojoj meri ih navedene misli uznemiravaju.

Sadržaj tvrdnji u skalama je specifično skrojen kako bi se aktivirali specifični koncepti: a. prva grupa će ocenjivati tvrdnje koje se tiču konačnosti egzistencije, b. druga grupa ocenjuje tvrdnje koje se tiču generalne neizvesnosti u životu, c. treća grupa odgovara na tvrdnje koje se tiču ispitne anksioznosti d. kontrolna grupa će odgovarati na tvrdnje koje se tiču iskustva slušanja muzike. Skale su konstruisane po ugledu na postojeće instrumente koji ispituju date sadržaje, ali su prilagođene tako da se u njima naglašavaju upravo relevantne dimenzije iskustva. Opredelili smo se za navedenu operacionalizaciju pre nego uobičajena otvorena pitanja (npr. *Kakva osećanja u Vama izaziva misao o sopstvenoj smrti / neizvesnosti?*), jer smatramo da jasnije usmerava misli ispitanika na relevantne sadržaje, što se ne bi moglo podrazumevati u situaciji sa otvorenim pitanjima (zbog razlika u razumevanju zadatka, kao i motivacije da se na njega odgovori, posebno s obzirom na prepostavljene odbrambene mehanizme koji se javljaju prilikom samog odgovaranja).

2. Ispitanicima će biti prikazani kratki tekstovi koji govore o a. smrtnosti, b. životnoj neizvesnosti, c. ispitnoj anksioznosti, d. iskustvu slušanju muzike (kontrolna situacija) (po ugledu na Baldwin & Wesley, 1996). Tekstovi će biti konstruisani za potrebe istraživanja, ali će se zasnivati na ključnim aspektima navedenih tema iz perspektive egzistencijalističke filozofije i psihologije (na primer, iz dela Sartra, Ernesta Bekera, Jaloma i sl.), kao i stručne psihološke literature (za ispitnu anksioznost). Ispitanicima će biti rečeno da su tekstovi prikupljeni u okviru ispitivanja inovativne mere ličnosti i njihov zadatak će biti da navedu koja je ključna tema teksta, da ocene koliko dobro formulacije iz teksta odgovaraju mislima i brigama koje su sami imali (na skali od 1 do 7), kao i da navedu neke posebno upečatljive formulacije. Takođe će biti ostavljen prostor za dodatne komentare ispitanika. Opisane dve procedure će biti naizmenično korišćene u glavnom delu istraživanja, u cilju unakrsne validacije nalaza.

Iako se može argumentovati da navedene procedure ne zahtevaju testiranje, s obzirom na to u svakom slučaju kognitivno aktiviraju relevantne sadržaje, smatramo da ipak treba ispitati njihove prepostavljene efekte, kako bismo izbegli cirkularno zaključivanje (tj. zaključivanje o uspešnosti manipulacije upravo na osnovu efekata koje

smo zabeležili). Ipak, izbor indikatora uspešnosti manipulacije je prilično sužen, s obzirom na to da očekujemo suptilne i indirektne efekte, kojih ispitanici ne moraju biti svesni. Pokušaćemo stoga da proverimo da li procedure imaju efekte na predviđenom nivou kognitivne obrade.

Eksperiment 1: pretestiranje eksperimentalnih materijala i procedura

Ključni elementi procedure će biti pretestirani u ogledu sa tri grupe ispitanika: u dve grupe ispitanika misli o smrti će biti izazivane skalom straha od smrti (procedura 1) i prikazivanjem teksta o smrti (procedura 2), opisanim u prethodnom odeljku, dok će kontrolna grupa čitati tekst o iskustvu slušanja muzike. U ovom ogledu ćemo testirati da li procedure izazivaju misli o smrti u poređenju sa neutralnom kontrolnom situacijom, kako bismo dobili bazične informacije o tome kako manipulacija funkcioniše, a u daljim ogledima takođe ćemo uključiti i proveru manipulacije za sve eksperimentalne situacije.

Učesnici

Predviđeno je da u ogledu učestvuje 60 ispitanika izabranih prigodnim putem, i slučajno raspoređenih u jednu od 3 situacije. Ispitanici će biti regrutovani među studentima psihologije, komunikologije i srodnih disciplina. Planirano je da u svakoj eksperimentalnoj grupi bude minimum 20 ispitanika. Zbog prirode manipulacije ključne promenljive (aktiviranje misli o smrti), opredelićemo se za neponovljenu proceduru u svim ogledima. Ispitanici će biti randomizirani po nivoima nezavisnih promenljivih. Ispitanici će biti regrutovani na dobrovoljnoj bazi, od njih će biti tražen informisani pristanak i biće naglašeno da mogu da odustanu od učešća u bilo kom trenutku. Naknadno će im biti detaljno objašnjena svrha eksperimenata u kojima su učestvovali.

Procedura

Ispitanicima će biti prikazani relevantni materijali, a zatim će, nakon distraktorskog zadatka (Skala pozitivnog i negativnog afekta) biti zabeleženi efekti. **Efekte manipulacija** ćemo beležiti kroz niz mera (redosled mera će biti kontrabalansiran u dvema grupama ispitanika):

a. **Zadatak navođenja misli** (Petty & Cacciopo, 1981): ispitanici će imati zadatak da navedu sve misli koje su im prošle kroz glavu dok su radili prethodne zadatke (dok su bili izloženi manipulaciji), i biće im dato tri minuta da ih zapišu. Odgovori će biti naknadno klasifikovani prema osnovnom kriterijumu da li se mogu dovesti u vezu sa

smrću ili ne. Ova mera zapravo je kontrolna, jer ispituje da li su misli o smrti prisutne na svesnom nivou, nakon uvođenja manipulacije.

b. Zadatak dopunjavanja reči (Arndt et al., 1997). Ispitanicima se zadaju delovi reči, koje treba da dopune rečima koje im prve padnu na pamet. Od navedenih reči, pet reči će biti moguće dopuniti tako da označavaju sadržaje vezane za smrt ili nevezane za smrt (na primer: „ _ _ _ *l i c a*“ - umrlica ili ogrlica; „ _ _ _ *r a n a*“ - sahrana ili ishrana; „ *g r o* _ _ *e*“ – groblje ili grožđe). Mera kognitivne dostupnosti misli o smrti je frekvencija dopuna koje su vezane za smrt u različitim situacijama.

c. Zadatak leksičke oduke (Kostić, 2006; Schimel, Hayes, Williams, & Jahrig, 2007): ispitanici će imati zadatak da brzo i što tačnije prepoznaju da li je niz slova koju prikazujemo reč ili pseudoreč, pritskom na odgovarajući taster. Biće prikazane tri grupe stimulusa: pseudoreči, reči koje su vezane za smrt, kao i neutralne reči, ujednačene po dužini i prosečnoj frekvenciji sa prethodnom grupom. Ključna mera će biti vreme reakcije na kritične reči, koje su vezane za smrt. Budući da očekujemo da će manipulacije povećati kognitivnu dostupnost koncepata vezanih za smrt, u eksperimentalnim grupama bi navedene mere trebalo da pokažu ovu povećanu dostupnost (kroz povećanu frekvenciju reči-dopuna, tj. skraćeno vreme reakcije na reči vezane za smrt). Uspešnost manipulacije će dodatno biti proverena analizom sadržaja otvorenih odgovora ispitanika u zadatku procene teksta.

Nalaze ćemo takođe dopuniti kvalitativnim podacima koje ćemo prikupiti u detaljnijim post-eksperimentalnim intervjuima sa jednim brojem ispitanika.

Eksperiment 2

U ovom ogledu želimo da proverimo efekte aktiviranja misli o smrti na sklonost pojedinca da koristi samozaštitne strategije koje se temelje na pripadnosti značajnoj grupi (socijalno-identitetske strategije). Očekujemo da će povećana dostupnost misli o smrti voditi izraženijim strategijama približavanja grupi u odnosu na ostale situacije, ali samo kada je grupa prikazana u pozitivnom svetlu. U ogledu ćemo usmeriti ispitanike na nacionalnu identifikaciju, i ispitivaćemo korišćenje strategija u odnosu na nacionalnu grupu. Može se argumentovati da je nacionalna identifikacija posebno pogodna za pružanje zaštite od straha od smrti, kako je nacionalna grupa jasno definisana grupa, sa vremenskim kontinuitetom, koji nudi obećanje prevazilaženja pojedinačne egzistencije

(Castano et al., 2004). Takođe, ova vrsta identifikacije je do sada najbolje ispitana u sličnim istraživanjima, a postoje i jasno određeni (i ispitani) stereotipi o osobinama koje se za nju vezuju.

Dizajn

Dizajn eksperimenta je jednofaktorski, sa četiri grupe ispitanika: grupa u kojoj ćemo povećati dostupnost misli o smrti / grupa koja će misliti o životnoj neizvesnosti / grupa koja će misliti o ispitnoj anksioznosti / grupa koja će misliti o slušanju muzike (kontrolna situacija). Dizajn je neponovljen, sa četiri nezavisne grupe ispitanika. Ispitanici će najpre proći kroz proceduru izazivanja odgovarajućih misli, a zatim će kod njih biti zabeležena tendencija približavanja grupi i identifikacije sa grupom, kroz niz mera: a. pozitivnost percepcije vlastite nacionalne grupe, b. izraženost stereotipa o grupi, c. tendencija primene stereotipa o grupi na sliku o sebi, d. jačina identifikacije sa grupom.

Učesnici

Planirano je da u ogledu učestvuje minimalno 80 ispitanika izabranih prigodnim putem, i slučajnim izborom svrstanih u jednu od situacija.

Instrumenti

Skala straha od smrti /skala životne neizvesnosti/ skala ispitne anksioznosti biće korišćenja za manipulaciju nezavisnom promenljivom (skale su detaljno opisane napred u sekciji Materijali i procedure).

Skala pozitivnog i negativnog afekta (PANAS, Watson, Clark, & Tellegen, 1988), takođe opisana na početku metodološke sekcije, biće korišćena kao distraktorski zadatak, ali i za proveru uticaja manipulacija na afektivno stanje ispitanika.

Upitnik o strategijama približavanja nacionalnoj grupi i identifikaciji sa grupom biće konstruisan za potrebe istraživanja. Ispitanike ćemo najpre zamoliti da pokušaju da zamisle prosečnog pripadnika nacionalne grupe i biće im ponuđena lista osobina, koja će sadržati: a. pozitivne i negativne osobine, b. osobine koje se stereotipno vezuju za grupu (na osnovu pretestiranja), kao i osobine koje ne spadaju u stereotip za datu grupu. Zatim ćemo ih zamoliti da navedu tri ocene: a. u kojoj meri je svaka od osobina karakteristična za njih lično (na petostepenoj skali), b. koji procenat pripadnika relevantne grupe poseduje svaku od osobina (od 0 do 100), i c. da li smatraju da je navedena osobina pozitivna, negativna ili neutralna.

Ispitanici će takođe imati zadatak da procene jedinstvenost (entitativnost) nacionalne grupe, skalom konstruisanom za potrebe istraživanja (po ugledu na Castano et al., 2002). Skala će sadržati 7 tvrdnji, na primer *Srbi dele mnoge zajedničke osobine*. ili *Osećam da Srbija postoji kao jedna celina.*, koje će biti ocenjivane na 5-stepenoj skali procene.

Jačina identifikacije sa grupom biće merana u dva navrata: pre glavnog istraživanja, i nakon uvođenja manipulacije. Prvobitna mera identifikacije će biti ocena značaja identifikacije na 7-stepenoj skali (sa nizom distraktorskih ajtema). U glavnom istraživanju koristićemo skalu od 10 tvrdnji, sa petostepenim skalama procene (od uopšte se ne slažem do u potpunosti se slažem). Tvrdnje su kreirane po ugledu na skale korišćene u prethodnim istraživanjima, na primer: *To što sam Srbin/Srpkinja značajno je za to kako doživljavam sebe*. ili *Osećam da me dobro opisuje to što sam Srbin/Srpkinja* (Castano, 2004; Hogg, 2009, 2010; Spears et al., 1997; Turner et al., 1994). U preliminarnom testiranju je ispitivana konzistentnost i faktorska struktura preliminarne skale identifikacije, te će za finalnu skalu biti izabrane stavke sa najvećim faktorskim zasićenjima na prvoj glavnoj komponenti. Teorijski raspon skorova je od 10 do 50, pri čemu viši skor ukazuje na veću izraženost identifikacije.

Sklonost **opštoj anksioznosti** biće merena prevedenom i adaptiranom verzijom Inventara trenutne i opšte anksioznosti (*STAI, State-trait anxiety inventory*; Spielberger, Gorush, Lushene, Vagg, & Jacobs, 1977).

Zadatak dopunjavanja reči, opisan u prethodnom ogledu, za proveru manipulacije.

Procedura

Pre glavnog istraživanja, prikupićeemo od ispitanika ocenu značaja identifikacije sa nacionalnom grupom. U okviru glavnog istraživanja, ispitanicima će biti rečeno da će učestvovati u dva nepovezana istraživanja i da imaju zadatak da odgovore na dva upitnika. Ispitanici dobijaju prvi upitnik, predstavljen kao niz tradicionalnih i novijih mera ličnosti, koji sadrži u navedenom redosledu:

1. Kratku demografsku sekciju (navode pol, godinu studija, nacionalnu pripadnost)
2. Skalu opšte anksioznosti

2. Manipulaciju nezavisne promenljive – skala straha od smrti (prva eksperimentalna grupa), skala životne neizvesnosti (druga eksperimentalna grupa), skala ispitne anksioznosti (treća eksperimentalna grupa) i skala iskustva slušanja muzike (kontrolna grupa)

3. PANAS skalu, kao distraktorski zadatak

4. Zadatak dopunjavanja reči, kao proveru manipulacije

5. Ispitanici dobijaju instrukciju da odlože prvi upitnik i dobijaju upitnik o strategijama približavanja grupi. Budući da je značajno da navedeni identitet bude salijentan u datoj situaciji, na samom početku ćemo zatražiti od ispitanika da odgovore na sledeće pitanje „*Sada bismo Vas zamolili da razmislite šta Vas čini sličnim drugim pripadnicima nacionalne grupe (Srbima).*“ (procedura slična onoj korišćenoj u ogledu Silvia & Eichstaedt, 2004). Zatim, ispitanici popunjavaju opisani upitnik. Redosled prikazivanja zavisnih promenljivih će biti kontrabalansiran, kako bismo kontrolisali mogućnost da korišćenje nekih strategija eliminiše potrebu za korišćenjem drugih strategija (koja bi se mogla izvesti iz pretpostavki o zamenljivosti strategija koju pominje Tesser, 2000, 2001).

6. Debriefing – Ispitanicima će biti ponuđeno da zatraže dodatna razjašnjenja i razgovaraju sa eksperimentatorom u vezi sa svim eventualnim uznemiravajućim sadržajima koji su podstaknuti. Takođe će im biti obezbeđen pristup relevantnim materijalima kojima će moći da pristupe kako bi se detaljnije informisali o ovoj temi, kao i kontakt sa stručnjacima u slučaju intenzivnijih zabrinutosti.

Operacionalizacije promenljivih

Nezavisna promenljiva. Misli o smrti će biti indukovane procedurom 1, opisanom na početku metodološke sekcije.

Zavisne promenljive. Na osnovu procena prikupljenih upitnikom ćemo računati niz zavisnih mera:

a. Pozitivnost percepcije vlastite grupe, operacionalizovana kao suma pozitivnih osobina umanjena za sumu negativnih osobina (neutralne osobine su kodirane kao 0, te neće uticati na ukupni skor) (Castano et al., 2004).

b. Tendencija primene stereotipa o grupi na sliku o sebi biće računata kao standardizovana mera odstupanja između ocena karakterističnosti osobine za sebe i za

grupu (*self-stereotyping*; Spears et al, 1997; Sinclair et al., 2006; Simon & Hamilton, 1994; Latrofa et al., 2007).

c. Izraženost stereotipa o grupi – prosečni procenat pripadnika grupe koji poseduju osobine koje se stereotipno vezuju za grupu na osnovu procene ispitanika (McCauley & Thangavelu, 1991; Sinclair et al., 2006).

d. Percepcija entitativnosti grupe, biće predstavljena skorom na opisanoj skali, sa teorijskim rasponom od 7 do 35, pri čemu viši skor ukazuje na percepciju veće jedinstvenosti grupe.

e. Jačina identifikacije sa grupom, koji je predstavljen skorom na opisanoj skali sa teorijskim rasponom od 10 do 50, pri čemu viši skor ukazuje na veću izraženost identifikacije. Mere zavisnih promenljivih će najpre biti podvrgnuti faktorskoj analizi, kako bismo proverili da li ima smisla razlikovati niz fenomena u procesu socijalne identifikacije ili se može govoriti o globalnoj tendenciji približavanja grupi. U zavisnosti od rezultata, koristićemo originalne mere ili faktorske skorove kao zavisne varijable u testiranju efekata manipulacije.

Moderatorske promenljive: **a. prvobitna jačina identifikacije sa grupom**, merena ajtemom koji zahteva ocenu značaja identifikacije na 7-stepenoj skali (sa nizom distraktorskih ajtema); **b. intenzitet opšte anksioznosti**, biće zabeležen Inventarom trenutne i opšte anksioznosti.

Eksperiment 3

U ovom eksperimentu biće ispitani pretpostavljeni efekti povećane dostupnosti misli o smrti na korišćenje individualnih samoprotektivnih strategija, to jest strategija usmerenih na očuvanje i unapređivanje pozitivne slike o sebi. Očekujemo da će ispitanici koji prethodno misle u smrti u većoj meri koristiti ove strategije u poređenju sa situacijom ispitanicima koji misle životnoj neizvesnosti ili ispitnoj anksioznosti.

Dizajn

Dizajn eksperimenta će biti paralelan Eksperimentu 2: dizajn je jednofaktorski, sa četiri nezavisne grupe ispitanika: grupa u kojoj ćemo povećati dostupnost misli o smrti / grupa koja će misliti o životnoj neizvesnosti / grupa koja će misliti o ispitnoj anksioznosti

/ grupa koja će misliti o slušanju muzike (kontrolna situacija). Ispitanici će najpre proći kroz proceduru izazivanja odgovarajućih misli, a zatim će kod njih biti zabeležena tendencija samoosnaživanja individualnog aspekta slike o sebi, kroz niz indikatora: a. pristrasna pretraga informacija o sebi, b. pozitivnost slike o sebi, c. efekat „bolji od proseka“, d. nerealistični optimizam. Ispitaćemo moderatoski uticaj a. globalnog hroničnog samopoštovanja i b. intenziteta anksioznosti (nezavisno od kvaliteta).

Učesnici

Planirano je da u ogledu učestvuje minimalno 80 ispitanika izabranih prigodnim putem, i slučajnim izborom svrstanih u jednu od situacija.

Instrumenti

Skala straha od smrti /skala životne neizvesnosti/ skala ispitne anksioznosti / skala iskustva slušanja muzike je opisana u prethodnom ogledu, i biće korišćena za manipulaciju nezavisne promenljive.

Skala pozitivnog i negativnog afekta (PANAS, Watson, Clark, & Tellegen, 1988), biće korišćena kao distraktor.

Upitnik o strategijama osnaživanja slike o sebi biće konstruisan za potrebe istraživanja i sadržaće tri segmenta:

1) Ispitanici će imati zadatak da se prisete i da u jednoj rečenici opišu pet događaja iz ličnog iskustva, u kojima su bili akteri, koji im prvi spontano padaju na pamet (Žeželj, 2012). Takođe ćemo zabeležiti dve dodatne procene: a. procena valence događaja (na skali od izrazito negativan do izrazito pozitivan) i b. procena ispitanika u kojoj meri je dati događaj značajan za aktuelno životno iskustvo (na petostepenoj skali). (*Koliko je ovaj događaj značajan za osobu kakva ste Vi sada?*).

2) Ispitanici će zatim dobiti instrukciju da na listu papira navedu neke osobine koje smatraju svojim vrlinama i manama (bez unapred zadatog broja osobina koji treba navesti). Ispitanicima će biti ponuđena lista sa deset poželjnih i deset nepoželjnih osobina (na osnovu prethodnih istraživanja). Neke od osobina će biti široke dimenzije, sa značenjem koje se može definisati na različite načine (*npr. kreativan, razuman, neurotičan*), dok će neke osobine imati specifičnije značenje (*npr. tačan, načitan, neuredan*) (Beauregard & Dunning, 2001). Za svaku od navedenih osobina, ispitanici će imati zadatak da navedu nekoliko procena: a. kako sebe ocenjuju u odnosu na referentnu

(na primer, vršnjačku) grupu prema izraženosti date osobine na 7-stepenoj skali (kotve: mnogo manje nego drugi – otprilike isto kao i drugi – mnogo više nego drugi), b. da li smatraju da je navedena osobina pozitivna, negativna ili neutralna, c. značaj (centralnost) osobine (na petostepenoj skali).

3) Ispitanici će imati zadatak da za pet pozitivnih i pet negativnih događaja ocene koja je verovatnoća da će se dogoditi njima samima, tj. prosečnom pripadniku grupe vršnjaka (ili grupe studenata) (Weinstein, 1980). Događaji treba da ispunjavaju sledeće uslove: a. događaj je dovoljno uobičajen, da bi se svakome mogao desiti, b. događaji su jasno različiti po valenci (pozitivni i negativni) i relativno ujednačeni i c. događaj se opaža kao relativno kontrolabilan (Klein & Helweg-Larsen, 2002). Događaji će biti izabrani na osnovu rezultata prethodnih istraživanja (Heine & Lehman, 1995) - na primer, *verovatnoća da će pronaći posao u prvoj godini nakon fakulteta, verovatnoća da će se razvesti u roku od 5 godina od sklapanja braka, verovatnoća da će imati povišen krvni pritisak posle 50. godine*. Za ocenjivanje događaja ćemo ponuditi sledeću skalu: daleko manje od proseka – nešto manje od proseka - prosečno – nešto više od proseka - daleko više od proseka.

Skala samopoštovanja - prevedena i prilagođena skala Tafarodi & Swann, 2001, biće korišćena za beleženje hroničnog nivoa samopoštovanja kod ispitanika, radi ispitivanja moderatoskog uticaja ove promenljive.

Sklonost **opštoj anksioznosti** biće merena prevedenom i adaptiranom verzijom Inventara trenutne i opšte anksioznosti (*STAI, State-trait anxiety inventory*; Spielberger, Gorus, Lushene, Vagg, & Jacobs, 1977).

Zadatak dopunjavanja reči, opisan u prethodnom ogledu, za proveru manipulacije.

Procedura

Procedura će biti identična proceduri opisanoj u Ekperimentu 2. Istraživanje će biti prikazano kao niz različitih merenja ličnosti, međusobno nepovezanih, a ispitanici će sukcesivno dobijati upitnike, u sledećem redosledu:

1. Skale samopoštovanja i opšte anksioznosti
2. Skala straha od smrti (životne neizvesnosti – ispitne anksioznosti – iskustva slušanja muzike), kao manipulacija NV

3. Distraktorska PANAS skala
4. Zadatak dopunjavanja reči
5. Upitnik o individualnim strategijama.

Kako bismo kod ispitanika učinili salijentnim individualni identitet, na samom početku upitnika, pre beleženja zavisnih mera ćemo povećati samosvest ispitanika (odgovorom na pitanje „*Navedite šta Vas čini različitim od ostalih studenata fakulteta.*“) (Silvia & Eichstaedt, 2004). Zavisne promenljive biće prikazane u kontrabalansiranom redosledu. Naknadna faktorska analiza će pokazati da li ćemo ispitivati efekte nezavisne promenljive na svaku od varijabli ponaosob ili ima opravdanja da se izdvoje pokazatelji opštih tendencija.

6. Debriefing – ispitanicima će biti objašnjena svrha eksperimenta, kroz proceduru opisanu u prethodnom ogledu

Operacionalizacija promenljivih

Nezavisna varijabla biće operacionalizovana kako je opisano u preliminarnom ogledu.

Zavisne promenljive

a. Pristrasna pretraga informacija o sebi – Pristrasnost autobiograskog sećanja ćemo pratiti preko dva indikatora: indeksa pozitivnosti memorija (broj pozitivnih – broj negativnih događaja); b. indeksa kontinuiteta – prosečne ocene kontinuiteta između događaja i aktuelnog iskustva (Landau et al., 2009).

b. Pozitivnost slike o sebi biće praćena kroz sumu navedenih pozitivnih osobina umanjenu za sumu negativnih osobina, koje su ispitanici spontano navodili.

c. Efekat „bolji od proseka“ – Primenićemo takozvani direktni način ispitivanja efekta (Sedikides & Gregg, 2003; Alicke & Govorun, 2005), kako se pokazalo da je efekat robusniji sa ovim načinom merenja. Na osnovu opisanih procena, računaćemo prosečne procene za grupu pozitivnih i za grupu negativnih osobina. Zaključujemo da efekat postoji u slučaju da su: a. prosečna ocena za pozitivne osobine iznad aritmetičke sredine skale, b. Prosečna ocena za negativne osobine ispod aritmetičke sredine. Takođe ćemo izračunati indeks odstupanja, sumiranjem apsolutnih odstupanja pozitivnih i negativnih osobina.

d.. Nerealistični optimizam – Računaćemo prosečne ocene verovatnoća za grupu pozitivnih i negativnih događaja. Zaključujemo da nerealistični optimizam postoji

ukoliko je ocenjena verovatnoća pozitivnih događaja veća od 50%, a ocenjena verovatnoća negativnih događaja ispod 50%.

Moderatorske promenljive: a. samopoštovanje će biti mereno dvodimenzionalnom skalom samopoštovanja (prevedena i prilagođena skala Tafarodi & Swann, 2001), b. intenzitet opšte anksioznosti će biti zabeležen Inventarom trenutne i opšte anksioznosti.

Eksperiment 4⁵

Ideja ovog oglada je proveravanje mogućnosti generalizacije nalaza u odnosu na prirodu manipulacije i istraživačku paradigmu. Četvrti ogled će biti paralelan prethodnom ogledu, s tim što ćemo u njemu koristiti drugačiju proceduru izazivanja misli o smrti, kao i varirati istraživačku paradigmu: kontrastiraćemo uobičajenu paradigmu u kojoj se ispituju efekti izazivanja misli o smrti (eng. *mortality salience paradigm*), sa alternativnom procedurom, tj. ispitivanjem da li prilika da se osnaži slika o sebi dovodi do umanjenja zasićenosti misli o smrti (eng. *anxiety buffer paradigm*; Greenberg et al., 1992). U ovom ogledu ćemo takođe ispitati da li starost ispitanika ima uticaja na odbrambene reakcije prilikom podsećanja na smrtnost.

Dizajn

Eksperiment će, dakle, imati dizajn tipa 2 (prisustvo samoafirmacije: da / ne) x 2 (starost: mladi / stari). Kontrastiraćemo efekte dve istraživačke paradgime: u jednoj grupi ispitanika ćemo uobičajeno ispitati da li misli o smrti vode pojačanim strategijama samoosnaživanja, dok ćemo u drugoj grupi ispitanicima najpre dati priliku da osnaže sliku o sebi (samoafirmacija) i pratiti da li ona ublažava intenzitet samoosnažujućih strategija. Ukrstićemo ove grupe ispitanika sa dve kategorije ispitanika po starosti: mlade (do 35 godine) i stare (60 i više godina). U svim grupama ćemo takođe zabeležiti naknadu kognitivnu dostupnost misli o smrti, kao i intenzitet straha od smrti, i hronični nivo samopoštovanja.

Učesnici

Planirano je da u ogledu učestvuje najmanje 80 ispitanika, od kojih će 40 spadati u mlade (do 35 godina), a preostalih 40 u stare (60 i više godina). U okviru svake od

⁵ Ostavljamo otvorenom mogućnost modifikacija u dizajnu i proceduri, u zavisnosti od toga kakvi budu nalazi u prethodno opisanim ogledima. Takođe, ostavljamo mogućnost sprovođenja dodatnih ogleda.

starosnih grupa, ispitanici će biti slučajnim izborom svrstani u jednu od grupa prema istraživačkoj paradigmi.

Instrumenti

U ogledu će biti korišćeni instrumenti koji su opisani u prethodnom ogledu.

Procedura

1. Ispitanici popunjavaju skalu samopoštovanja.
2. Ispitanici su podeljeni u dve grupe. Jedna grupa ispitanika odmah dobija tekst koji govori o smrti. Druga grupa ispitanika dobija zadatak koji pruža priliku za samoafirmaciju, a zatim navedeni tekst.
3. Obe grupe ispitanika rade PANAS, kao distraktorski zadatak.
4. U obe grupe ispitanika beležimo zavisne mere, u navedenom redosledu: strategije samoosnaživanja, dostupnost misli o smrti i trenutni intenzitet straha od smrti.
5. Debriefing – ispitanicima će biti objašnjena svrha eksperimenta, kroz proceduru opisanu u prethodnom ogledu

Operacionalizacije promenljivih

Nezavisne promenljive. Za izazivanje misli o smrti koristićemo proceduru 2 opisanu u odeljku Materijali i procedure (tekst koji iznosi razmišljanja o čovekovoj konačnosti).

Za samoafirmaciju ćemo koristiti modifikaciju uobičajene procedure (Steele, 1988) – zatražićemo od ispitanika da rangiraju listu vrednosti prema tome koliko su im one lično značajne, a zatim ćemo ih zamoliti da opišu jednu situaciju iz iskustva, u kojoj su postupili u skladu sa prvorangiranom vrednošću.

Zavisne promenljive . a. Korišćenje strategija (kako su merene u prethodnom ogledu), b. Dostupnost misli o smrti, merenu zadatkom dopunjavanja reči (ili leksičke odluke), c. Trenutni intenzitet straha od smrti (meren skalom konstruisanom za potrebe istraživanja).

Moderatorska varijabla će biti nivo samopoštovanja, meren kao u prethodnim ogledima.

Obrada podataka

Najpre ćemo utvrditi metrijske karakteristike korišćenih skala - distribuciju rezultata (testiranjem normalnosti), unutrašnju konzistentnost (Gutmanov koeficijent pouzdanosti i alfa koeficijent), kao i kvalitet tvrdnji ("ajtem analizom"). Faktorska

struktura skala, kao i odnosi među zavisnim promenljivim, biće ispitani tehnikom analize glavnih komponenti.

Hipoteze ćemo testirati tehnikom analize varijanse, sa neponovljenim faktorima. Tehnika hijerarhijske regresione analize biće korišćena za ispitivanje efekata pretpostavljenih moderatorskih promenljivih. U obradi rezultata će biti korišćen statistički programski paket SPSS 17.0 for Windows.

(5) Struktura rada (radni naslovi poglavlja)

Teorijski deo

- Bazični motivi u socijalnoj kogniciji i ponašanju
- Uloga straha od smrti u psihološkom funkcionisanju
- Strah od smrti kao bazični socijalni motiv
- Očuvanje pozitivne slike o sebi u službi zaštite od straha od smrti

- Strategije očuvanja pozitivne slike o sebi
 - Strategije usmerene na individualni identitet: pristrasnosti u službi
 - ega
 - Strategije usmerene na socijalni identitet: identifikacija sa grupom
- Alternativni pogledi na funkcije očuvanja pozitivne slike o sebi
- Problem i ciljevi istraživanja, hipoteze

Metodologija

- Pregled eksperimenata
- Operacionalizacije promenljivih
- Učesnici i procedura ispitivanja

Prikaz rezultata

Opšta diskusija

Zaključci istraživanja

(6) Literatura

- Alicke, M. & Govorun, O. (2005). The better-than-average effect. In: M. Alicke, D. Dunning, J. Krueger (Eds.), *The self in social judgement* (pp. 85-108). New York: Psychology Press.
- Alicke, M., & Sedikides, C. (2009). Self-enhancement and self-protection: What they are and what they do. *European Review of Social Psychology*, 20, 1-48.
- Arndt, J., Cook, A., & Routledge, C. (2004). The blueprint of terror management: understanding the cognitive architecture of psychological defense against the awareness of death. In:

- J.Greenberg, S. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology* (pp. 35-53). New York: The Guilford Press.
- Arndt, J., Greenberg, J., Schimel, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (2002). To belong or not to belong, that is the question: Terror management and identification with gender and ethnicity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(1), 26-43.
- Baldwin, M.W., & Wesley, R. (1996). Effects of existential anxiety and self-esteem on the perception of others. *Basic and Applied Social Psychology*, 18(1), 75-95.
- Banaji, M.R., & Prentice, D.A. (1994). The self in social contexts. *Annual Review of Psychology*, 45, 297-332.
- Baumeister, R.F., Heatherton, T.F., & Tice, D.M. (1993). When ego threats lead to self-regulation failure: negative consequences of high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology* 64(1), 141-156.
- Baumeister, R., Smart, L., & Boden, J.M. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: the dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103(1), 5-33.
- Beauregard, K.S., & Dunning, D. (2001). Defining self-worth: trait self-esteem moderates the use of self-serving trait definitions in social judgement. *Motivation and Emotion*, 25(2), 135-161.
- Becker, E. (1973). *The denial of death*. New York: The Free Press.
- Biernat, M., Vescio, T.K., & Green, M.L. (1996). Selective self-stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(6), 1194-1209.
- Brinol, P. DeMarree, K., & Petty, R. (2010). Processes by which confidence (vs. doubt) influences the self. In: R.M. Arkin, K.C. Oleson,, & P.J. Carroll (Eds.). *Handbook of the uncertain self* (pp. 13-35). New York: Psychology Press.
- Brunot, S., & Sanitioso, R.B. (2004). Motivational influence on the quality of memories: Recall of general autobiographical memories related to desired attributes. *European Journal of Social Psychology*, 34, 627-635.
- Burke, B.L., Martens, A., & Faucher, E.H. (2010). Two decades of terror management theory: A meta-analysis of mortality salience research. *Personality and Social Psychology Review*, 14(2), 155-195.
- Burris, C.T., & Jackson, L.M. (2000). Social identity and the true believer: Responses to threatened self-stereotypes among the intrinsically religious. *The British Journal of Social Psychology*, 39, 257-278.
- Campbell, W.K., & Sedikides, C. (1999). Self-threat magnifies the self-serving bias: a meta-analytic integration. *Review of General Psychology*, 3(1), 23-43.
- Castano, E.(2004). In case of death, cling to the ingroup. *European Journal of Social Psychology*, 34, 375-384.

- Castano, E., Leidner, B., Bonacossa, A., Nikkah, J., Perrulli, R., Spencer, B., & Humphrey, N. (2011). Ideology, fear of death, and death anxiety. *Political Psychology*, 32 (4), 601-621.
- Castano, E., Yzerbyt, V., Paladino, M., & Sacchi, S. (2002). I belong, therefore, I exist: Ingroup identification, ingroup entitativity, and ingroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), 135-143.
- Castano, E., Yzerbyt, V., & Paladino, M. (2004). Transcending oneself through social identification. In: J.Greenberg, S. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology* (pp. 305-321). New York: The Guilford Press.
- Cialdini, R.B., Borden, R.J., Thorne, A., Walker, M.R., Freeman, S., & Sloan, L.R. (1976). Basking in reflected glory: three (football) field studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(3), 366-375.
- Cohen, F., Solomon, S., Maxfield, M., Pyszczynski, T., & Greenberg, J. (2004). Fatal attraction. The effects of mortality salience on evaluations of charismatic, task-oriented, and relationship-oriented leaders. *Psychological Science*, 15 (12), 846-851.
- Crocker, J., & Luhtanen, R. (1990). Collective self-esteem and ingroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(1), 60-67.
- Dechesne, M., Greenberg, J., Arndt, J., & Schimel, J. (2000). Terror management and the vicissitudes of sports fan affiliation: the effects of mortality salience on optimism and fan identification. *European Journal of Social Psychology*, 30, 813-835.
- Dechesne, M., & Kruglanski, A. (2004). Terror's epistemic consequences: existential threat and the quest for certainty and closure. In: J.Greenberg, S. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology* (pp. 247-262). New York: The Guilford Press.
- Dechesne, M., Pyszczynski, T., Arndt, J., Ransom, S., Sheldon, K.M., van Knippenberg, A., & Janssen, J. (2003). Literal and symbolic immortality: the effects of evidence of literal immortality on self-esteem striving in response to mortality salience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 722-737.
- De Cremer, D., & Sedikides, C. (2005). Self-uncertainty and responsiveness to procedural justice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 41, 157-173.
- Dunning, D. (2005). *Self-insight: Roadblocks and detours on the path to knowing thyself*. New York: Psychology Press.
- Dunning, D., Meyerowitz, J.A., & Holzberg, A.D. Ambiguity and self-evaluation: The role of idiosyncratic trait definitions in self-serving assessments of ability. In: T. Gilovich, D. Griffin, & D. Kahneman (Eds.) *Heuristics and biases. The psychology of intuitive judgement* (pp. 324-333). New York: Cambridge University Press.
- Ellemers, N., Kortekaas, P., & Ouwerkerk, J.W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29, 371-389.

- Ellemers, N., Spears, R., & Doosje, B. (1997). Sticking together or falling apart: in-group identification as a psychological determinant of group commitment versus individual mobility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(3), 617-626.
- Florian, V., Mikulincer, M., & Hirschberger, G. (2001). Validation of personal identity as a terror management mechanism: Evidence that sex-role identity moderates mortality salience effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27 (8), 1011-1022.
- Florian, V., & Mikulincer, M. (2004). A multifaceted perspective of the existential meanings, manifestations, and consequences of the fear of personal death. In: J.Greenberg, S. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology* (pp. 54-70). New York: The Guilford Press.
- Frankl, V. (2007). *Nečujan vapaj za smislom. Psihoterapija i humanizam*. Beograd: Žarko Albulj (originalno delo objavljeno 1977.).
- Frankl, V. (2009). *Psihoterapija i egzistencijalizam. Smisao i društveno zdravlje*. Beograd: Žarko Albulj (originalno delo objavljeno 1967.).
- Galliot, M.T., Schmeichel, B.J., & Maner, J.K. (2007). Differentiating the effects of self-control and self-esteem on reactions to mortality salience. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 894-901.
- Gartner, L., & Schopler, J. (1998). Perceived ingroup entitativity and intergroup bias: an interconnection of self and others. *European Journal of Social Psychology*, 28, 963-980.
- Goldenberg, J.L., Arndt, J., & Hart, J. (2005). Dying to be thin: the effects of mortality salience and body mass index on restricted eating among women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1400-1412.
- Green, J., & Sedikides, C. (2004). Retrieval selectivity in the processing of self-referent information: testing the boundaries of self-protection. *Self and Identity*, 3: 69-80.
- Greenberg, J., Arndt, J., Simon, L., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (2000). Proximal and distal defenses in response to reminders of one's mortality: Evidence of a temporal sequence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26 (1), 91-99.
- Greenberg, J., Koole, S. L., & Pyszczynski, T. (2004). *Handbook of experimental existential psychology*. New York: The Guilford Press.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S., & Lyon, D. (1990). Evidence for terror management theory II: The effects of mortality salience on reactions to those who threaten or bolster the cultural worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(2), 308-318.
- Greenberg, J., Schimel, J., Martens, A., Solomon, S., & Pyszczynski, T. (2001). Sympathy for the devil: evidence that reminding Whites of their mortality promotes more favorable reactions to White racists. *Motivation and Emotion*, 25 (2), 113-133.
- Greenberg, J., Simon, L., Pyszczynski, T., Solomon, S., & Chatel, D. (1992a). Terror management and tolerance: Does mortality salience always intensify negative reactions to

- others who threaten one's worldview? *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (2), 212-220.
- Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., Rosenblatt, A., Burling, J., Lyon, D., Simon, L., & Pinel, E. (1992b). Why do people need self-esteem? Converging evidence that self-esteem serves an anxiety-buffering function. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(6), 913-922.
- Greenwald, A. G. (1980). The totalitarian ego. Fabrication and revision of personal history. *American Psychologist*, 35 (7), 603-618.
- Greenwald, A.G., & Banaji, M.R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102(1), 4-27.
- Grieve, P.G., & Hogg, M.A. (1999). Subjective uncertainty and intergroup discrimination in the minimal group situation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (8), 926-940.
- Halloran, M.J., & Kashima, E.S. (2004). Social identity and worldview validation: the effects of ingroup identity primes and mortality salience on value endorsement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(7), 915-925.
- Harmon-Jones, E., Greenberg, J., Solomon, S., & Simon, L. (1996). The effects of mortality salience on intergroup bias between minimal groups. *European Journal of Social Psychology*, 26, 677-681.
- Harmon-Jones, E., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., & McGregor, H. (1997). Terror management theory and self-esteem: Evidence that increased self-esteem reduces mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(1), 24-36.
- Heine, S. J., & Lehman, D. R. (1995). Cultural variation in unrealistic optimism: Does the West feel more invulnerable than the East? *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 595-607.
- Helweg-Larsen, M., & Shepperd, J.A. (2001). Do moderators of the optimistic bias affect personal or target risk estimates? A review of the literature. *Personality and Social Psychology Review*, 5 (1), 74-95.
- Hohman, Z.P., & Hogg, M. A. (2011). Fear and uncertainty in the face of death: The role of life after death in group identification. *European Journal of Social Psychology*, 41, 751-760.
- Hogg, M.A. (2009). Managing self-uncertainty through group identification. *Psychological Inquiry*, 20, 221-224.
- Hogg, M.A. (2010). Human groups, social categories, and collective self: social identity and the management of self-uncertainty. In: R.M. Arkin, K.C. Oleson, & P.J. Carroll (Eds.). *Handbook of the uncertain self* (pp. 401-421). New York: Psychology Press.
- Hogg, M.A., & Abrams, D. (2006). *Social identifications. A social psychology of intergroup relations and group processes*. Taylor & Francis e-Library.

- Hogg, M.A., Adelman, J.R., & Blagg, R.D. (2010). Religion in the face of uncertainty: An uncertainty-identity theory account of religiousness. *Personality and Social Psychology review*, 14(1), 72-83.
- Hogg, M.A., Sherman, D.K., Dierselhuis, J., Maiter, A.T., & Moffit, G. (2007). Uncertainty, entitativity, and group identification. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 135-142.
- Jonas, E., & Greenberg, J. (2004). Terror management and political attitudes: the influence of mortality salience on Germans' defence of the German unification. *European Journal of Social Psychology*, 34, 1-9.
- Jonas, E., Schimel, J., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2002). The Scrooge effect: evidence that mortality salience increases prosocial attitudes and behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28 (10): 1342-1353.
- Kanten, A.B., & Teigen, K.H. (2008). Better than average and better with time: Relative evaluations of self and others in the past, present, and future. *European Journal of Social Psychology*, 38, 343-353.
- Kjerkegor, S. (1974). *Bolest na smrt*. Beograd: Ideje (originalno delo objavljeno 1849.).
- Kjerkegor, S. (2002). *Strah i drhtanje*. Beograd: Plato. (originalno delo objavljeno 1843.).
- Klein, C., & Helweg-Larsen, M. (2002). Perceived control and the optimistic bias: a meta-analytic review. *Psychology and Health*, 17(4), 4737-446.
- Kostić, A. (2006). *Kognitivna psihologija*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3), 480-498.
- Kunda, Z. (1999). *Social cognition. Making sense of people*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Kruglanski, A.W., & Webster, D.M. (1996). Motivated closing of the mind: "seizing" and "freezing". *Psychological Review*, 103(2), 263-283.
- Landau, M., Greenberg, J., & Kosloff, S. (2010). Coping with life's one certainty: a terror management perspective on the existentially uncertain self. In: R.M. Arkin, K.C. Oleson, & P.J. Carroll (Eds.). *Handbook of the uncertain self* (pp. 195-215). New York: Psychology Press.
- Landau, M., Greenberg, J., Sullivan, S., Routledge, C., & Arndt, J. (2009). The protective identity: evidence that mortality salience heightens the clarity and coherence of the self-concept. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45, 796-807.
- Landau, M.J., Johns, M., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Martens, A., Goldenberg, J.L., & Solomon, S. (2004). A function of form: Terror management and structuring the social world. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(2), 190-210.

- Latrofa, M., Vaes, J., Pastore, M., & Cadinu, M. (2009). "United we stand, divided we fall!" The protective function of self-stereotyping for stigmatized members' psychological well-being. *Applied Psychology: An International Review*, 58(1), 84-104.
- Lind, E.A., Van den Bos, K. (2002). When fairness works: toward a general theory of uncertainty management. *Research in Organizational Behavior*, 24, 181-223.
- Lord, C. G., Ross, L., & Lepper, M. R. (1979). Biased assimilation and attitude polarization: The effects of prior theories on subsequently considered evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 2098-2109.
- Loughnan, S., Leidner, B., Doron, G., Haslam, N., Kashima, Y., Tong, J., & Yeung, V. (2010). Universal biases in self-perception: Better and more human than average. *British Journal of Social Psychology*, 49, 627-636.
- Martin, A.J., Berenson, K.R., Griffing, S., Sage, R.E., Madry, L., Bingham, L.E., & Primm, B.J. (2000). The process of leaving an abusive relationship: The role of risk assessments and decision-certainty. *Journal of Family Violence*, 15(2), 109-122.
- McCauley, C., K. Thangavelu. (1991) Individual differences in sex stereotyping of occupations and personality traits. *Social Psychology Quarterly*, Vol. 54, No. 3
- McKenna, F.P., & Albery, I.P. (2001). Does unrealistic optimism change following a negative experience? *Journal of Applied Social Psychology*, 31(6), 1146-1157.
- McGregor, H.A., Lieberman, J.D., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., Simon, L., & Pyszczynski, T. (1998). Terror management and aggression: Evidence that mortality salience motivates aggression against world-view-threatening others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74 (3), 590-605.
- McGregor, I., Zanna, M.P., Homes, J.G., & Spencer, S.J. (2001). Compensatory conviction in the face of personal uncertainty: going to the extremes and being oneself. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80 (3), 472-488.
- Mikulincer, M., & Florian, V. (2002). The effects of mortality salience on self-serving attributions – evidence for the function of self-esteem as a terror management mechanism. *Basic and Applied Psychology*, 24(4), 261-271.
- Mlicki, P. P., & Ellemers, N. (1996). Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch students. *European Journal of Social Psychology*, 26, 97-114.
- Mullin, B. & Hogg, M.A. (1998). Dimensions of subjective uncertainty in social identification and minimal group discrimination. *British Journal of Social Psychology*, 37, 345-365.
- Niče, F. (1988). *Ecce homo: kako postajemo ono što jesmo*. Beograd: Grafos (originalno delo objavljeno 1908.).

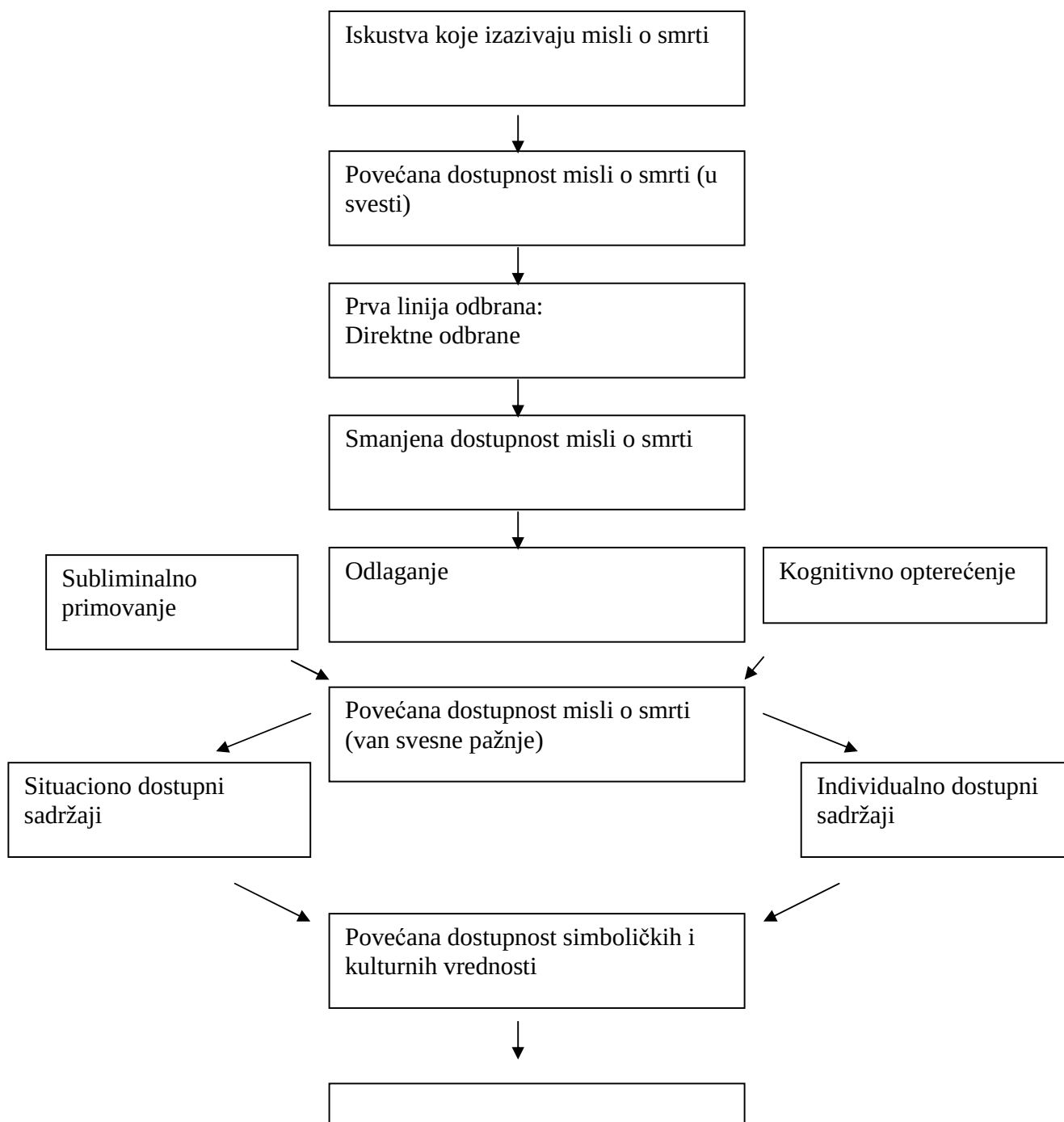
- Petty, R. E., Brinol, P., Tormala, Z. L., & Wegener, D. T. (2007). The role of metacognition in social judgement. In A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Social Psychology: Handbook of basic principles* (2nd ed., pp. 254-284). New York: Cambridge.
- Petty, R. E., Brinol, P. (2007). Persuasion: From single to multiple to meta-cognitive processes. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 137-147.
- Petty, R. E., & Cacciopo, J. T. (1981). Social Psychological Procedures for Cognitive response Assessment: The Thought-Listing Technique. In T. V. Merluzzi, C. R. Glass & M. Genest (Eds.), *Cognitive Assessment* (pp. 304-342). New York: Guilford Press.
- Pickett, C.L., Bonner, B.L., & Coleman, J.M. (2002). Motivated self-stereotyping: Heightened assimilation and differentiation needs result in increased levels of positive and negative stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(4), 543-562.
- Pyszczynski, T. (2004). What are we so afraid of? A terror management theory perspective on the politics of fear. *Social Research*, 71 (4), 827-848.
- Pyszczynski, T., Abdollahi, A., Solomon, S., Greenberg, J., Cohen, F., & Weise, D. (2006). Mortality salience, martyrdom, and military might: The Great Satan versus the Axis of evil. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32 (4), 525-537.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1997). Why do we need what we need? A terror management perspective on the roots of human social motivation. *Psychological Inquiry*, 8(1), 1-20.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts. An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106(4), 825-845.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., & Schimel, J. (2004). Why do people need self-esteem? A theoretical and empirical review. *Psychological Bulletin*, 130(3), 435-468.
- Pyszczynski, T., Rothschild, Z., & Abdollahi, A. (2008). Terrorism, violence, and hope for peace. A terror management perspective. *Current Directions in Psychological Science*, 17 (5), 318-322.
- Rank, O. (2007). *Mit o rođenju junaka*. Novi Sad: Akademska knjiga (originalno delo objavljeno 1959).
- Reid, S.A., & Hogg, M.A. (2005). Uncertainty reduction, self-enhancement, and ingroup identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(6), 804-817.
- Rosenblatt, A., Greenberg, J., Solomon, S., Pyszczynski, T., & Lyon, D. (1989). Evidence for terror management theory: I. The effects of mortality salience on reactions to those who violate or uphold cultural values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(4), 681-690.
- Ross, M., McFarland, C., & Fletcher, G. (1981). The effect of attitude on the recall of personal histories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40 (4), 627-634.

- Routledge, C., Arndt, J., & Goldenberg, J.L. (2004). A time to tan: proximal and distal effects of mortality salience on sun exposure. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30 (10), 1347-1358.
- Rubin, M., & Hewstone, M. (1998). Social identity theory's self-esteem hypothesis: A review and some suggestions for clarification. *Personality and Social Psychology Review*, 2(1), 40-62.
- Rutter, D.R., Quine, L., & Albery, I.P. (1998). Perception of risk in motorcyclists: Unrealistic optimism, relative realism and predictions of behavior. *British Journal of Psychology*, 89, 681-696.
- Sartr, Ž. P. (2009). *Mučnina*. Beograd: Paidea (originalno delo objavljeno 1938.).
- Sartr, Ž. P. (1983). *Biće i ništavilo: ogled iz fenomenološke ontologije*. Beograd: Nolit (originalno delo objavljeno 1943.).
- Schimmel, J., Hayes, J., Williams, T., & Jahrig, J. (2007). Is death really the worm at the core? Converging evidence that worldview threat increases death-thought accessibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 789-803.
- Sedikides, C., DeCremer, D., Hart, D., & Brebels, L. (2010). Procedural fairness responses in the context of self-uncertainty. In: R.M. Arkin, K.C. Oleson,, & P.J. Carroll (Eds.), *Handbook of the uncertain self* (pp. 142-159). New York: Psychology Press.
- Sedikides, C., & Gregg, A.P. (2003). Portraits of the self. In: M.A. Hogg & J. Cooper (Eds.), *Sage handbook of social psychology* (pp. 110-138). London: Sage Publications.
- Sedikides, C., & Gregg, A.P. (2008). Self-enhancement: Food for thought. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 102-116.
- Silvia, P.J., & Eichstaedt, J. (2004). A self-novelty manipulation of self-focused attention for Internet and laboratory experiments. *Behavior Research Methods, Instruments, and Computers*, 36, 325-330.
- Simon, B., & Hamilton, D.L. (1994). Self-stereotyping and social context: The effects of relative in-group size and in-group status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(4), 699-711.
- Simon, L., Greenberg, J., Harmon-Jones, E., Solomon, S., Pyszczynski, T., Arndt, J., & Abend, T. (1997). Terror management and cognitive-experiential self-theory: Evidence that terror management occurs in the experiential system. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(5), 1132-1146.
- Sinclair, S., Hardin, C.D., & Lowery, B.S. (2006). Self-stereotyping in the context of multiple social identities. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(4), 529-542.
- Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (2004). The cultural animal: Twenty years of Terror Management Theory and research. In: J.Greenberg, S. Koole, & T. Pyszczynski (Eds.), *Handbook of experimental existential psychology* (pp. 13-34). New York: The Guilford Press.

- Spears, R., Doosje, B., & Ellemers, N. (1997) Self-stereotyping in the face of threats to group status and distinctiveness: The role of group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(5):538-553.
- Spielberger, C.D., Gorsuch, R.L., Lushene, R., Vagg, P.R., & Jacobs, G.A. (1977). *State-trait anxiety inventory for adults*. Redwood: Mind Garden.
- Steele, C. M. (1988). The psychology of self-affirmation: Sustaining the integrity of the self. In: L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 21, pp. 261-302). New York: Academic Press.
- Stevens, L.E., & Fiske, S.T. (1995). Motivation and cognition in social life: a social survival perspective. *Social Cognition*, 13(3), 189-214.
- Swann, W. B. Jr., & Bosson, J. K. (2010). Self and identity. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds), *Handbook of social psychology* (5th ed., Vol. 1, pp. 589-628). New York: Wiley.
- Tafarodi, R.W., & Swann, W.B. (2001). Two dimensional self-esteem: theory and measurement. *Personality and Individual Differences*, 31: 653-673.
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behavior. *Social Science Information*, 13 (2), 65-93.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.
- Taubman Ben-Ari, O., Florian, V., & Mikulincer, M. (2000). Does a threat appeal moderate reckless driving? A terror management theory perspective. *Accident Analysis and Prevention*, 32, 1-10.
- Taylor, S.E., & Brown, J.D. (1988). Illusion and well-being: A social psychological perspective on mental health. *Psychological Bulletin*, 103(2), 193-210.
- Tesser, A. (2000). On the confluence of self-esteem maintenance mechanisms. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 290-299.
- Tesser, A. (2001). On the plasticity of self-defense. *Current Directions in Psychological Science*, 10(2), 66-69.
- Tilih, P. (1988). *Hrabrost bivstvovanja*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada (originalno delo objavljeno 1952.).
- Turner, J.C., Oakes, P.J., Haslam, S.A., & McGarty, C. (1994). Self and collective: cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), 454-463.
- Van den Bos, K. (2001). Uncertainty management: The influence of uncertainty salience on reactions to perceived procedural fairness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(6), 931-941.

- Van den Bos, K. (2009). Making sense of life: the existential self trying to deal with personal uncertainty. *Psychological Inquiry*, 20, 197-271.
- Van den Bos, K., Van Ameijde, J., Van Gorp, H. (2006). On the psychology of religion: The role of personal uncertainty in religious worldview defense. *Basic and Applied Social Psychology*, 28(4), 333-341.
- Von Hippel, W., Lakin, J.L., & Shakarchi, R.J. (2005). Individual differences in motivated social cognition: The case of self-serving information processing. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1347-1357.
- Watson, D., Clark, L.A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-1070.
- Wegner, D.M. (1994). Ironic processes of mental control. *Psychological Review*, 101(1), 34-52.
- Wegner, D.M., & Smart, L. (1997). Deep cognitive activation: A new approach to the unconscious. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 65(6), 984-995.
- Weinstein, N.D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(5), 806-820.
- Weinstein, N.D., Marcus, S.E., & Moser, R.P. (2005). Smokers' unrealistic optimism about their risk. *Tobacco Control*, 14, 55-59.
- Weise, D.R., Pyszczynski, T., Cox, C.R., Arndt, J., Greenberg, J., Solomon, S., & Kosloff, S. (2008). The role of terror management and attachment processes in shaping political preferences. *Psychological Science*, 19 (5), 448-455.
- Wentura, D., & Greve, W. (2004). Who wants to be erudite? Everyone! Evidence for automatic adaptation of trait definitions. *Social Cognition*, 22(1), 30-53.
- Wilson, A.E., & Ross, M. (2003). The identity function of autobiographical memory: Time is on our side. *Memory*, 11(2), 137-149.
- Yalom, I. (1980). *Existential psychotherapy*. New York: Basic Books.
- Yang, Y.H., & Hong, Y. (2010). Implicit theories of the world and implicit theories of the self as moderators of self-stereotyping. *Social Cognition*, 28(2), 251-261.
- Žeželj, I. (2012). *Egotizam pamćenja*. Doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet.

Prilog 1: Shematski prikaz dualnog sistema odbrane od svesti o smrti

**Реферат о квалификованости кандидата и подобности предложене теме
за докторску дисертацију**

Тема: Стратегије психолошке одбране од страха од смрти

Докторант: Марија Бранковић

Ментор: Доц. др Ирис Жежељ

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији:

Марија Бранковић рођена је 10. октобра 1981. године. Заинтересовала се за психолошку науку након што је уписала скандинавистику на Филолошком факултету у Београду. На Филолошком факултету дипломирала је са високом просечном оценом (9,78) 2007. године, а на Филозофском факултету две године касније, такође са запаженим успехом (9,46). Њен дипломски рад из социјалне психологије под називом "Утицај усклађивања поруке са испитаниковом сликом о себи на промену става" награђен је стипендијом Фонда Катарина Марић за најбољи дипломски рад из области психологије у Србији 2009-2010. године.

Као најбоље рангирани кандидат уписује докторске студије 2010. године на Филозофском факултету у Београду под менторством доц. др Ирис Жежељ. Уз изванредан успех на студијама (просечна оцена 10), Марија показује и иницијативу и самосталност у истраживачком раду. Хонорарно се ангажује као истраживач у агенцији Ипсос Стратешки Маркетинг, сарађује на IS-1205 COST пројекту у коме учествују професори катедре за социјалну психологију, а као коауторка пријављује пројекат "Аргументација у педагошком контексту" подржан у оквиру програма развоја истраживачких кадрова из области друштвених наука - Секундарне анализе података добијених кроз истраживање ПИСА. У том периоду почиње да ради и као асистент доц. др Јасне Милошевић-Ђорђевић на студијској групи за психологију Факултета за медије и комуникације у Београду, где тренутно држи курсеве Социјална психологија 1 и 2, Истраживања у социјалној психологији, Друштвено одговорне кампање.

Током студија Марија је била стипендиста Шведског института, Краљевине Норвешке и општине Лазаревац. Као успешан студент награђена је и путовањем на конкурс "Путујемо у Европу". Течно говори енглески и шведски и хонорарно се бави преводњем научних текстова. Поред тога ангажује се на манифестацијама за промоцију науке попут Фестивала науке и Ноћи истраживача.

Током читавог школовања показује велику научну радозналост,

методичност, као и доследан интерес за теме из експерименталне социјалне психологије (од улоге аргумената и усклађивања поруке са сликом о себи у промени ставова до ефеката подсећања на сопствену смртност на активирање одбрамбених психолошких стратегија).

2

Аутор је неколико публикованих научних радова из области социјалне психологије. Излагала је на већем броју националних и међународних конференција.

Преглед одабраних радова:

Branković, M., Žeželj, I. (under revision). Perception of argument quality: Effects of evidence quality and type in persuasive contexts. *Social influence*.

У раду се испитује да ли су у људи осетљиви на квалитет аргумената у контексту свакодневне

персуазије. Квалитет аргумената је одређен у нормативном смислу, као основаност поткрепљења

која им се наводе у прилог. У првом огледу, испитаницима су приказиване убеђујуће поруке са

аргументима истог нивоа квалитета. У другом огледу, испитаници су имали задатак да оцене

квалитет аргумената, упоређујући различито квалитетна поткрепљења. Испитаници нису били

осетљиви на разлике у квалитету у првом огледу, али су успели да их препознају када су биле

непосредно дате у другом огледу. Резултати се дискутују у контексту концептуалних и

методолошких проблема у студијама промене ставова.

Branković, M., Jović, V., Ivanović, A. (in press). Argumentacija u pedagoškom kontekstu. *Psihološka istraživanja*.

Истраживање је имало за циљ анализу неких чинилаца развоја високих нивоа читалачке

писмености, на примеру вештина аргументовања. Анализа садржаја је показала да вештине

аргументовања представљају један од значајних захтева ПИСА задатака. Наши ученици су

делимично успешни на оваквим задацима, а суочавају се са посебним тешкоћама код прецизног

формулисања аргумената, као и са захтевима да комбинују различите изворе информација или

формате приказа информација. Анализа уџбеника и образовне праксе у нашим школама указује на

далеко мању заступљеност захтева за аргументовањем који се пред ученике постављају, у односу на

ПИСА задатке. У овом раду аутори разматрају неке од изазова и баријера које подстицање развоја

аргументативног мишљења чине тежим.

Branković, M., & Žeželj, I. (2010). The effects of matching a persuasive message to a

recipient's self-concept on attitude change. *Psihologija*, 43, str. 233-251.

Истраживање покушава да одговори на питање какав ефекат усклађивање персуазивне поруке са неким аспектом испитаникове слике о себи има на промену става коју порука заговара. Аспект слике о себи који је испитиван је био потреба за сазнањем, то јест тенденција појединца да се ангажује у когнитивно захтевним задацима и да у њима ужива. Резултати нису потврдили очекивање да ће усклађивање поруке са испитаниковим перципираним когнитивним стилем довести до пажљивије обраде. Ситуационе манипулације нису имале значајног ефекта код испитаника са високом потребом за сазнањем, док је оне са ниском потребом за сазнањем неусклађена порука, то јест порука која им се обратила као особама које воле добро да размисле, подстакла да пажљивије обраде поруку. Резултати су у складу са поставкама теорије самоафирмације, према којој пружање прилике испитаницима да потврде сопствени осећај вредности има позитивно дејство на убеђивање.

Branković, M., Žeželj, I. (2013). Efekti misli o smrti na strategije približavanja vlastitoj grupi. Saopštenje na III skupu *Savremeni trendovi u psihologiji*, knjiga rezimea str.223-224, Filozofski fakultet, Novi Sad.

3

Branković, M., Žeželj, I. (2011). Percepcija kvaliteta argumenata – koliko su logički kriterijumi psihološki relevantni?, saopštenje na XVII skupu *Empirijska istraživanja u psihologiji*, knjiga rezimea, str.160, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Branković, M., Žeželj, I. (2010). Uloga kvaliteta argumenata u promeni stavova, saopštenje na XVI skupu *Empirijska istraživanja u psihologiji*, knjiga rezimea, str. 83, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

Марија Бранковић је поднела предлог теме докторског рада под називом “Стратегије психолошке одбране од страха од смрти”. Нацрт истраживања одбранила је у јуну 2013. године пред комисијом коју су сачињавали др Драган Попадић, др Небојша Петровић и др Оливер Тошковић. Овај рад, чија је централна тема утврђивање мотивационе улоге коју у човековом животу има страх од смрти, осмишљен је као серија експеримената у којима би се идентификовале и мериле одбрамбене стратегије које се активирају када људе подсетимо на сопствену коначност.

2. Предмет и циљ дисертације:

Идеја о коначности индивидуалног постојања може се сматрати једном од фундаменталних чињеница које обликују психолошки свет појединца. Базичне људске тескобе, суочавање са свешћу о пропадљивошћу и недостатком смисла посебно су промишљани као кључне одреднице човекове психолошке ситуације у оквирима егзистенцијалистичке филозофије, и књижевности (нпр. Кјеркегор, 1849/1974, 1843/2002; Ниче, 1908/1988; Сартр, 1943/1983, 1938/2009; Тилих,

1952/1988). Егзистенцијалистички покрет и његов начин сагледавања људске ситуације је био значајна инспирација психолозима, првенствено у области психотерапије и саветовања (нпр. Франкл, 2007; Јалом, 1980). Ипак, истраживање егзистенцијалистичких тема психолошким експериментима чинило се као спој неспојивог, због тога што је у оквиру доминатних истраживачких парадигми, најпре бихејвиористичке, а затим когнитивистичке, било тешко замислити довољно прецизну методологију за испитивање „крупних“ животних питања. Међутим, у последњих пар деценија блиске теме су постепено уведене у фокус експерименталне социјалне психологије кроз рад низа истраживача, који су покушали да споје строгу експерименталну методологију и крупна питања људске егзистенције (Greenberg, Koole, & Pyszczynski, 2004). У оквирима овог приступа проблематизује се лични однос према свести о коначности, као и не увек потпуно очигледни начини на које ова свест може обликовати доживљавање и понашање појединца. Једно од сржних питања је како свест о смртности и са њом повезане бриге и страховања могу утицати на појединчеву слику о себи и да ли би могле бити један од извора људске тежње да очувају и оснаже позитивно виђење себе. Кључни теоријски модел који говори о улози свести о смртности и страха од смрти у различитим доменима људског социјалног понашања је теорија управљања страхом (енг. Terror management theory. TMT ; Pyszczynski, Greenberg, & Solomon, 1997; Solomon, Greenberg & Pyszczynski, 2004). Ова теорија инспирисала је велики број истраживања у социјалној психологији (семинални чланак цитиран је више од 4

1000 пута), а посвећују јој се поглавља у многим универзитетским уџбеницима из области. Специфична претпоставка ТМТ је да су тзв. проксималне одбране од страха од смрти ограниченог домета – укратко, иако се можемо утешити уверењем да смрт није нешто о чему управо сада морамо бринути, рационализације не могу ништа против чињенице да је смрт неизбежна и коначна. Зато су људима потребне симболичке одбране, које делују када су мисли о смрти ван свесне пажње, али ипак доступне у несвесним или рубно свесним доменима. У складу са савременим сазнањима о имплицитним когнитивним процесима (упоредити са Greenwald & Banaji, 1995; Wegner, 1994; Wegner & Smart, 1997; Nosek, Hawkins, & Frazier, 2013), садржаји који нису у свесној пажњи могу такође утицати на људско мишљење и понашање. Мисли о смрти које су потиснуте из свести могу и даље бити на имплицитном нивоу активне у когнитивном систему, а одбрану од њих управо представљају симболичке стратегије. Симболичке одбране су, према описаном моделу увек активне, али се појачавају са повећањем доступности мисли о смрти, до границе њиховог појављивања у свести, на пример када се особи прикажу суптилни подсетници на смрт или када се на неки начин наруши деловање уобичајених система одбране. Ангажовање симболичких стратегија обавља заштитну функцију тако што смањује доступност мисли о смрти (Arndt et al., 1997). Претпоставља се да је симболички систем заштите двокомпонентни систем. Прву компоненту чини одређена *представа о свету*, која се конструише у оквиру друштвене и културне заједнице, а састоји се од низа представа и уверења о природи стварности, укључујући и извесно обећање превазилажења личне смртности. Овакав скуп представа омогућује осећај сигурности, пружа сет појмова за разумевање стварности и снажање у њој, као и стандарде који регулишу

понашање појединца. Стандарди представљају основу из које се изводи друга компонента заштитног система, а то је *самопоштовање*. Уколико људи успевају да задовоље стандарде који представљају део културног погледа на свет, они постижу осећај личне вредности.

Док емпиријски налази доста убедљиво поткрепљују претпоставке о заштитној функцији дефинисане представе о свету, друга компонента коју теорија претпоставља (ојачавање самопоштовања) оставља простор за систематичније истраживање.

(а) Да би се проверило да ли егзистенцијални страх представља значајан извор мотивације за одржавање и унапређивање позитивне слике о себи, чини се да би било потребно испитати разноврсније стратегије одржавања позитивне слике о себи, као и јасније их концептуално разграничити.

(б) Чини се, такође, да би имало смисла даље истражити улогу низа променљивих као посредника (модератора) реакција на активирање егзистенцијалног страха. Иако подложност егзистенцијалном страху свакако представља заједничку одлику људи, могу постојати и значајне разлике у реакцијама појединаца у зависности од њихових личних карактеристика. У овом контексту може се аргументовати да као базични модератори одбрамбених реакција делују старост испитаника и хронични ниво анксиозности. Такође би требало даље испитати потенцијалну модераторску улогу самопоштовања, као диспозиционе одлике појединца, у коришћењу различитих стратегија у служби ега. Сличну модераторску улогу у коришћењу стратегија приближавања групи може имати идентификација са групом.

5

(ц) Различите врсте пристрасности се обично изучавају у посебним истраживањима. Може се поставити питање да ли се може говорити о једној општој самоунапређујућој стратегији, која би се могла испољавати кроз низ наведених феномена.

(д) Најзад, може се поставити и питање какав је однос индивидуалних и социјалних стратегија у заштити слике о себи: а. да ли и једне и друге могу бити ефикасне одбрамбене стратегије, б. да ли је нека од њих успешнија у отклањању страха од смрти. Може се примерити да ТМТ дозвољава обе врсте стратегија, с тим што још увек нису спецификовани услови у којима се користе једне или друге. Чини се, међутим, да у теорији постоји имплицитна претпоставка да су социјални аспекти идентитета посебно значајни, с обзиром на то да самопоштовање може бити достигнуто само у оквиру одређеног погледа на свет и система вредности, који су везани за одређену социјалну групу.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације:

Теоријски део

Базични мотиви у социјалној когницији и понашању

Улога егзистенцијалног страха у психолошком функционисању

Егзистенцијални страх као базични социјални мотив

Очување позитивне слике о себи у служби заштите од егзистенцијалног страха

Стратегије очувања позитивне слике о себи

Стратегије усмерене на индивидуални идентитет: пристрасности у служби ега

Стратегије усмерене на социјални идентитет: идентификација са групом
Алтернативни погледи на функције очувања позитивне слике о себи

Проблем и циљеви истраживања, хипотезе

Методологија

Преглед експеримената

Операционализације променљивих

Учесници и процедура испитивања

План обраде

Приказ резултата

Дискусија

Закључци истраживања

Литература

Прилози

6

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању:

X1: Повећана доступност мисли о смрти ће довести до појачаног ангажовања стратегија заштите и ојачавања слике о себи у односу на контролну ситуацију (Pyszczynski et al., 2004; Burke et al., 2010).

X1.1 Активирање егзистенцијалног страха довешће до израженије тенденције оснаживања сике о себи, изражене кроз: прецењивање изражености позитивних и потцењивање негативних особина у односу на просечног вршњака, повећану позитивност аутобиографског сећања, опажање наглашеног континуитета личне историје, као и очекивање позитивних личних искустава у будућности.

X1.2. Повећана доступност мисли о смрти требало би такође да појача тенденције приближавања значајним социјалним групама, изражене кроз: појачану пристрасност према власитој групи и опажање групе као јединственог ентитета, појачану идентификацију са групом и посматрање себе кроз особине карактеристичне за групу.

X2: Прилика да се оснажи позитивна слика о себи довешће до мање доступности мисли о смрти и нижег егзистенцијалног страха након процедуре активирања егзистенцијалног страха, јер позитивна слика о себи ублажава егзистенцијалне забринутости.

X3: Након подсећања на смртност, стратегије оснаживања слике о себи биће израженије код:

а. особа са високим самопоштовањем (Baldwin & Wesley, 1996; Taylor & Brown, 1988);

б. особа које се израженије идентификују са релевантним групама (Latrofa et al., 2009; Spears et al., 1997; Reid & Hogg, 2005);

ц. особа које имају хронично виши ниво егзистенцијалних забринутости

д. старијих особа (особа изнад 60 година старости).

5. Методе које ће се у истраживању применити:

Истраживање је осмишљено као серија повезаних експеримената.

Планирано је да у свим експериментима учествује између 300 и 400 учесника, случајно регрутованих у експерименталне групе. Сви материјали и процедуре који се користе биће брижљиво претестирани.

Кандидаткиња предвиђа методолошку контролу строжу од оне која је

уобичајена у огледима који јој представљају емпиријско полазиште (пре свега је важно систематско увођење директне провере успешности експерименталне манипулације (*енг. manipulation check*), пошто је до сада уобичајено било о томе посредно закључивати, преко предвиђених ефеката.

Због деликатности теме, посебна пажња посвећена је накнадном обавештавању испитаника о циљевима истраживања, као и евентуалним даљим интервенцијама уколико се за то укаже потреба.

У првом експерименту тестираће се две експерименталне процедуре за изазивање страха од смрти, односно повећане доступности мисли о смрти. Једна група испитаника попуњаваће тест, који ће им бити представљен као тест личности, у коме ће се мерити ниво њиховог страховања за сопствену коначност;

7

друга група читаће текст у коме се разматрају теме коначности и животне неизвесности, са дирекцијом да идентификују основне идеје текста. Избор индикатора успешности манипулације био је прилично сужен, с обзиром на то да се очекују суптилни ефекти, којих испитаници не морају бити свесни. Стога ће се проверавати а. да ли испитаници у експерименталној групи учесталије од оних из контролне групе наводе речи асоцијативно повезане са смрћу у задатку допуњавања речи и б. да ли испитаници из експерименталне групе брже препознају речи асоцијативно повезане са смрћу од испитаника из контролне групе у задатку лексичке одлуке. Планирано је да налази буду допуњени квалитативним подацима прикупљеним у интервјуима са испитаницима.

У другом експерименту проверава се утицај активирања мисли о смрти на склоност појединца да користи самозаштитне стратегије које се темеље на припадности значајној групи (социјално-идентитетске стратегије). У експерименту учествују четири групе испитаника: група _____у којој ће се повећати доступност мисли

о смрти / група која ће мислити о животној неизвесности / група која ће мислити о испитној анксиозности и контролна ситуација. Испитаници ће најпре проћи кроз процедуру изазивања одговарајућих мисли, а затим ће код њих бити забележена тенденција приближавања групи и идентификације са групом, кроз низ мера: а. позитивност перцепције властите националне групе, б. израженост стереотипа о групи, ц. тенденција примене стереотипа о групи на слику о себи, д. јачина идентификације са групом.

У трећем експерименту биће испитани претпостављени ефекти повећане доступности мисли о смрти на коришћење индивидуалних самопротективних стратегија, то јест стратегија усмерених на очување и унапређивање позитивне слике о себи. Дизајн експеримента ће бити паралелан Експерименту 2, са четири независне групе испитаника: група у којој ће се повећати доступност мисли о смрти / група која ће мислити о животној неизвесности / група која ће мислити о испитној анксиозности и контролна ситуација. Испитаници ће најпре проћи кроз процедуру изазивања одговарајућих мисли, а затим ће код њих бити забележена тенденција самооснаживања индивидуалног аспекта слике о себи, кроз низ индикатора: а. пристрасна претрага информација о себи, б. позитивност слике о себи, ц. ефекат „бољи од просека“, д. нереалистични оптимизам. Испитаће се модератоски утицај а. глобалног хроничног самопоштовања и б. интензитета

анксиозности (независно од квалитета).

Четврти оглед ће бити паралелан претходном огледу, с тим што ће се у њему користити другачија процедура изазивања мисли о смрти, као и варирати истраживачка процедура: уобичајена, у којој се испитују ефекти изазивања мисли о смрти (*енг. mortality salience paradigm*) поредиће се са са алтернативном процедуром, тј. испитивањем да ли прилика да се оснажи слика о себи доводи до умањења засићености мисли о смрти (*енг. anxiety buffer paradigm*). У овом огледу ће се такође испитати да ли старост испитника има утицаја на одбрамбене реакције приликом подсећања на смртност.

Резултати наведене серије експеримената одредиће евентуални даљи ток истраживања.

8

6. Очекивани резултати и научни допринос:

Научни допринос овако осмишљеног истраживања је вишеструк. Пре свега, предложено је да се експлицитно емпиријски тестира утицај претпостављеног фундаменталног страховања (страха од смрти) на активирање одбрамбених психолошких стратегија. Полазни теоријски оквир истраживања је теорија управљања страхом, а ауторка се усредсређује на групу постулата теорије који до сада нису добили адекватну емпиријску потпору. Поред тестирања главних ефеката, уводе се и потенцијални модераторски фактори, од којих је већина до сада непроверавана. Формулишу се прецизне хипотезе и инсистира на операционализацији главних конструката која би била што валиднија. Ауторка осмишљава низ методолошких иновација - експерименталних процедура које би требало да обезбеде валидност. На крају, показује осетљивост за своје испитанике, па предвиђа интервенције са циљем да се заштите најрањивији, они којима би експериментална процедура евентуално могла бити стресна.

7. Закључак:

С обзиром на значај овог рада у продубљивању разумевања начина на који свест о сопственој коначности обликује људско понашање, ригорозан и иновативан методолошки приступ, и установљене компетенције кандидаткиње, предлагемо Научно - наставном већу да прихвати тему докторског рада Марије Бранковић.

Доц. др Ирис Жежељ

Проф. др Драган Попадић

Проф. др Небојша Петровић

Доц. др Оливер Тошковић
